

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНОЇ КУЛЬТУРИ В ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ
ЖИТТЯ У ПРОЦЕСІ ІГОР-ЗАНЯТЬ

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Виконала:

Гриньова Анастасія Євгеніївна,

студентка 62-1 МДО групи

факультету дошкільної освіти

Науковий керівник:

канд. пед. наук, ст. викл.

Данильченко І.Г.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНОЇ КУЛЬТУРИ В ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ	
1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми сенсорного виховання дітей раннього віку.....	8
1.2. Особливості формування сенсорної культури в дітей третього року життя.....	18
1.3. Використання ігор-занять у процесі формування сенсорної культури в дітей третього року життя.....	26
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНОЇ КУЛЬТУРИ В ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ У ПРОЦЕСІ ІГОР-ЗАНЯТЬ	
2.1 Виявлення рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя.....	36
2.2. Система роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять.....	58
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	76
Висновки до другого розділу	89
Рекомендації вихователям щодо формування сенсорної культури в дітей третього року життя	91
ВИСНОВКИ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95
ДОДАТКИ	

ВСТУП

У сучасних умовах у нашій країні зростають вимоги до виховання і навчання підростаючого покоління.

Аналіз нормативно-правових документів з дошкільної освіти («Закону України по дошкільну освіту» [23], Базового компоненту дошкільної освіти [31] тощо) свідчить, що одним із головних завдань освіти є формування в дітей цілісної наукової картини світу і сучасного світогляду, здібностей і навичок самостійного наукового пізнання. Для реалізації цього завдання необхідно активізувати пізнавальну діяльність дошкільників, формувати в них сенсорну культуру, необхідну для життєдіяльності людини. Правильне сприйняття форми, величини, кольору необхідні дітям для подальшого успішного засвоєння багатьох навчальних предметів у школі, від цього залежить розвиток творчих здібностей у різних видах творчої діяльності.

У Базовому компоненті дошкільної України [2] автори виділили освітню лінію «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», яка передбачає формування доступних для дошкільників уявлень, еталонів, які відображають ознаки, властивості та відношення предметів і об'єктів навколишнього світу.

Значна увага сенсорному вихованню, формуванню сенсорної культури дошкільників приділена і в освітніх програмах розвитку дитини дошкільного віку «Дитина» [16], «Українське дошкілля» [53], «Я у Світі» [54].

Сенсорне виховання – це не лише засіб розвитку чуттєвої сторони дитини, а й засіб формування повноцінної особистості дитини, що дає можливість дитині відчути своє «Я», своє місце серед інших. Сенсорне виховання виступає основою пізнання світу, першим ступенем якого є чуттєвий досвід. Від рівня сенсорного розвитку дошкільників, тобто наскільки абсолютно вони чують, бачать, відчувають оточуюче значним чином залежить успішність їх розумового, фізичного, естетичного виховання.

Відомі зарубіжні вчені в галузі дошкільної педагогіки (Ф. Фребель, М. Монтесорі), а також відомі представники вітчизняної дошкільної

педагогіки та психології (Є. Тихеева, О. Запорожець, А. Усова та ін.) вважали, що сенсорне виховання, яке спрямоване на забезпечення повноцінного сенсорного розвитку, є одним із базових умінь дитини раннього та дошкільного віку.

Дослідження відомих психологів (Н. Венгера, Л. Венгера, О. Запорожця, Е. Пілюгіної, Д. Ельконіна) свідчать, що без організації сенсорного виховання сприйняття дітей тривалий час залишається поверховим, хаотичним і не створює необхідного підґрунтя для загального розумового розвитку, різних видів діяльності (малювання, конструювання тощо), повноцінного засвоєння знань та формування умінь і навичок. Психологи довели, що ранній вік є найбільш сприятливим для вдосконалення діяльності органів відчуттів, накопичення уявлень про навколишній світ. Так, Н. Венгером [9] досліджувалася проблема формування сенсорної культури в дітей від народження до шести років. О. Запорожець [25] досліджував розвиток сприймання в ранньому дошкільному дитинстві. Науковець довів, що для формування сенсорних здібностей дітей необхідно навчити їх узагальненим способам обстеження предметів, перенесенню засвоєних способів дій у нові умови, на нові предмети.

Сучасні психологи і педагоги (І. Барташнікова, О. Борисова, Т. Галанова, Т. Денисенко, Л. Лохвицька, Т. Піроженко тощо) значну увагу приділяють дослідженню різних аспектів проблеми формування сенсорної культури в дітей третього року життя. Так, Л. Лохвицька [38] досліджувала розвивальне предметне середовище в закладах дошкільної освіти; Т. Денисенко [15] пов'язувала сенсорно-пізнавальний розвиток дітей третього року життя з формуванням обдарованої особистості; О. Борисова [7] висвітлювала вплив ігрового середовища на формування творчої особистості; Т. Галанова [11] акцентувала увагу на розвиваючих іграх дітей до 3-х років; С. Лобода [37], В. Пілюгіна [49] розробили розвивальні ігри та вправи з сенсорного розвитку для дітей третього року життя.

Водночас у практиці дошкільної освіти формування сенсорної культури в дітей третього року життя під час ігор-занять здійснюється безсистемно. Відтак, виявилися протиріччя: між потребою формування сенсорної культури в дітей третього року життя як передумови її розумового виховання і недостатнім відображенням цього напрямку в змісті й завданнях роботи вихователів у ЗДО; між ефективністю формування сенсорної культури дитини засобами ігор-занять і відсутністю науково обґрунтованого методичного забезпечення цього процесу.

Отже, актуальність, наявність протиріччя та недостатнє висвітлення у психолого-педагогічній та методичній літературі обумовили вибір теми дослідження: **«Формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять».**

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять.

Об'єкт дослідження: процес сенсорного виховання дітей третього року життя.

Предмет дослідження: система роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та методичну літературу з теми дослідження.

2. З'ясувати сутність поняття «сенсорна культура» та особливості її формування в дітей третього року життя.

3. Виявити критерії, показники і схарактеризувати рівні сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя.

4. Розробити систему роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять та експериментально перевірити її ефективність.

5. Розробити методичні рекомендації вихователям щодо формування сенсорної культури в дітей третього року у процесі ігор-занять.

Гіпотеза дослідження: процес формування сенсорної культури в дітей третього року життя буде проходити більш ефективно за умов: урахування рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя; проведення ігор-занять у системі; закріплення отриманих знань і вмінь під час ігор-занять в ігровій, трудовій і самостійній діяльності.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз і узагальнення психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми формування сенсорної культури в дітей третього року в процесі ігор-занять; емпіричні – анкетування вихователів з метою виявлення їхнього ставлення до проблеми формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять; аналіз навчально-виховних планів і чинних програм з метою з'ясування завдань з формування сенсорної культури в дітей третього року життя в процесі ігор-занять; спостереження за діяльністю дітей; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять; статистичні – якісний і кількісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Базою дослідження виступив Липоводолинський заклад дошкільної освіти «Веселка».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що досліджено й науково обґрунтовано специфіку формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять; виявлено критерії, показники й охарактеризовано рівні сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя; подальшого розвитку дістала система роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять.

Практичне значення дослідження полягає в розробці й апробації системи роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять. Матеріали дослідження можуть бути використані в закладах дошкільної освіти, в процесі підготовки майбутніх вихователів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження викладено у виступах на науково-практичних конференціях: Всеукраїнській викладацько-студентській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми підготовки фахівців дошкільної освіти: проблеми, досвід, інновації» (21-22 листопада 2019 р., м. Глухів), звітній науково-практичній конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Освіта XXI століття: молодіжний вимір» (6-7 лютого 2020 р., м. Глухів).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 1 публікації.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНОЇ КУЛЬТУРИ В ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ

1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми сенсорного виховання дітей раннього віку

Сенсорне виховання має дуже важливе значення для всебічного розвитку дитини. О. Усова [40] наголошувала, що 9/10 всього розумового «багажу» дітей дошкільного віку складають результати діяльності органів чуття.

Від сенсорного виховання залежить не лише розвиток чуттєвої сторони дитини, воно є підґрунтям для інтелектуального розвитку дитини, сприяє упорядкуванню несистематичних уявлень дитини про навколишнє, розвитку її спостережливості, уваги, дає їй можливість опановувати нові засоби предметно-пізнавальної діяльності.

Дослідження в галузі сенсорного виховання в різні часи здійснювали зарубіжні і вітчизняні психологи і педагоги: О. Декролі, М. Монтесорі, Ф. Фребель, Л. Венгер, О. Запорожець, В. Зінченко, В. Мухіна, Р. Павелків, С. Русова, М. Поддяков, Л. Лохвицька, Л. Олійник, О. Тарасова та інші.

Значний внесок у розробку теорії сенсорного виховання дітей дошкільного віку та її практичну реалізацію зробив видатний німецький педагог Ф. Фребель. На думку вченого, сенсорне виховання, яке спрямоване на формування повноцінного сприйняття навколишньої дійсності, є основою пізнання світу, першим щаблем якого є почуттєвий досвід. Він був переконаний, що успішне розумове, фізичне, естетичне виховання можливо лише тоді, коли дитина чує, бачить, сприймає на дотик навколишнє, тобто від рівня її сенсорного розвитку. Ф. Фребель рекомендував навчати дітей малюванню олівцями й фарбами, співу, ліпленню із глини й піску, будівництву з кубиків і гілок [27].

На значенні сенсорного розвитку дітей наголошувала і Є. Водовозова. Науковець стверджувала, що процес сенсорного виховання повинен відбуватися одночасно з розвитком вищих психічних функцій, пізнавальних процесів, адже від них залежить розвиток мислення, мовлення, пам'яті дитини.

Дошкільника треба навчати усвідомлено сприймати навколишнє середовище, розвивати його спостережливість. «Якщо вихователь не зумів зробити цього в той час, коли в дитини лише починає проявлятися спостережливість до навколишнього, яка має таке величезне значення для психологічного життя людини, то розумові здібності дитини поступово притуплюються, і, ставши школярем, вона буде байдуже дивитися на світ» [40, с. 56].

Важливого значення сенсорному вихованню дошкільників надавала М. Монтесорі. На думку педагога, сенсорне виховання важливе для підготовки дитини до повноцінного життя в природному і соціальному середовищах. Вона наголошувала, що формування повноцінної особистості неможливе без належного розвитку органів чуття, оскільки чуттєве сприймання є підґрунтям розумового і морального виховання, а тому розвинуті органи чуття є передумовою інтелекту й вихованості особистості [40]. Тому метод, який запропонувала М. Монтесорі, не просто вказував дитині на якості предметів і явищ навколишнього світу, а давав їй можливість самостійно набувати нові знання і відкривати власний внутрішній світ, що значно важливіше, ніж повідомлення дорослих. Педагог розробила автодидактичний матеріал, який складається з «абстрактних» об'єктів, які є еталонами певних якостей об'єктів. Дитина, обстежуючи самі ці об'єкти, виділяє відповідні якості, але не використовує їх у вирішенні завдань практичного і пізнавального характеру.

Про систему сенсорного виховання М. Монтесорі позитивно відгукувалася С. Русова, яка також вважала, що розвиток органів чуття є першим кроком до самостійної свідомості дошкільника.

А. Венгер не погоджувався із системою сенсорного розвитку М. Монтесорі, він підкреслював, що її недоліком є «відсутність навчання дітей раціональним способам виконання завдань, цілеспрямованого формування в них перцептивних дій з обстеження, які представлені в матеріалі властивостей і відносин» [8, с. 91]. За твердженням науковця, сприймання як вища психічна функція носить опосередкований характер. В її становленні визначальну роль відіграє використання сенсорних еталонів і побудова моделей відносин

виділених властивостей об'єктів. Саме тому Л. Венгер підкреслював, що «ознайомити дітей з матеріалом еталонів це ще не означає озброїти їх самими стандартами» [8, с. 102].

О. Запорожець [25] довів, що основою загального розумового розвитку дитини є сенсорний розвиток, адже її пізнання починається зі сприймання предметів і явищ, а далі формується на основі образів сприймання, стає результатом їх перетворення. Він стверджував, що певні системи, тобто закономірно побудовані низки форм, кольорів, величин та інших якостей предметів отримують певне мовне позначення. Оволодівши цими системами, дитина отримує своєрідний набір еталонів, з якими вона може порівняти будь-який сприйнятий предмет, охарактеризувати його, знайти аналогію серед інших. У випадках, коли дітей послідовно не навчають суспільно виробленим сенсорним еталонам і способам їх застосування, цей процес проходить стихійно і призводить до відносно низьких результатів [25].

В. Аванесова, Н. Ветлугіна, Д. Ельконін, Л. Журова, О. Усова, досліджуючи проблему оволодіння дітьми сенсорикою, відмітили, що у процесі цілеспрямованого та систематичного навчання дошкільників використанню сенсорних мірок чи еталонів, значно підвищується рівень розвитку їх відчуттів і сприймань. В. Аванесова та О. Усова розробили вказівки щодо сенсорного виховання у процесі продуктивної діяльності (малювання, ліплення, аплікація, конструювання тощо). Вони наголошували, що використання дидактичних ігор сприяє вдосконаленню сенсорного орієнтування дітей, у них зростає не лише точність розрізнення, називання форм, кольорів, а й збільшується обсяг їх пам'яті, швидкість дитячих реакцій [40].

Нові підходи до здійснення сенсорного виховання дітей раннього віку запропонувала Л. Олійник [46]. Спираючись на вчення Л. Виготського, згідно з яким навчання дошкільників є спонтанно-реактивним, авторка зробила висновок про те, що процес навчання треба організовувати таким чином, щоб дитина вважала ніби вона навчилася всьому сама, а не за допомогою втручання дорослого.

Особливий інтерес викликає дослідження Н. Сакуліної, яка розробила спеціальну систему організації обстеження дітьми форми предметів у процесі навчання дошкільників малюванню. На занятті з малювання передбачалося зорово-дотикове обстеження об'єкта, яке було спрямовано на виявлення властивостей його форми. Науковець довела, що обстеження об'єкта малювання може бути успішно використане для накопичення дітьми сенсорного досвіду, який необхідний в образотворчій діяльності [58].

Отже, проблемі сенсорного виховання дошкільників приділена значна увага науковців різних часів і галузей.

Для подальшого дослідження з'ясуємо сутність понять «сенсорика», «сенсорне виховання», «сенсорний розвиток», «сенсорна культура».

У психологічному тлумачному словнику найсучасніших термінів подано таке визначення поняття «сенсорика» – одна з трьох (поруч з інтуїцією та інтелектом) основних функцій психіки людини, що відповідає за взаємодію із Всесвітом, дозволяє людині отримувати інформацію про оточення за допомогою трьох каналів сприйняття та п'яти органів чуття [45].

З точки зору Юнга, сенсорика – це певний стан поведінки людини, що передбачає збір нею інформації, спираючись на власні відчуття : зір, дотик, слуг, нюх [40]. У процесі збору інформації відбувається сенсорний розвиток, який психологи Н. Венгер, О. Запорожець визначили як розвиток відчуттів і сприймань, формування уявлень про зовнішні властивості предметів: її форму, колір, розмір, положення у просторі тощо [9]. Він становить підґрунтя розумового розвитку дитини. Як зауважує О. Запорожець, чуттєве пізнання має важливе значення в дошкільному дитинстві, яке є найбільш сприятливим періодом формування і вдосконалення діяльності органів чуття, нагромадження уявлень про оточуючий світ [25].

Як зазначає Л. Венгер, сенсомоторний розвиток дітей раннього віку формується в трирічному віці [8]. Саме в цей час за допомогою своїх відчуттів, формується зона сприйняття. Завдяки батькам, їх словесним підказкам і цінним

вказівкам, починає формуватися так званий сенсорний досвід. Дитина вчиться узагальнювати і порівнювати, проводити паралелі і робити висновки [8].

У психологічному словнику поняття «сенсорний розвиток» трактується як чуттєве пізнання об'єктивної дійсності за допомогою відчуттів і сприймань [56].

Сенсорні процеси являють собою перший щабель пізнання, утворюють область чуттєвого пізнання, тому сенсорне виховання часто виступає вихідним складником розумового виховання. Сенсорне виховання створює основу для розумового розвитку, естетичного виховання. В процесі сенсорного виховання здійснюється перехід від чуттєвого до раціонального пізнання, від сприйняття до мислення, формується основа подальшої інтелектуальної діяльності. Разом з тим розвиток сенсорних процесів відіграє значну роль у вдосконаленні практичної діяльності дитини.

Відчуття та сприймання – перший етап пізнання. Л. Венгер та О. Запорожець називають його також сенсорно-перцептивною сферою особистості [8; 25]. За допомогою органів чуттів діти отримують різноманітну інформацію про навколишній світ. Відчуття – це елементарний психічний процес, що полягає у відображенні окремих властивостей предметів та явищ оточуючого, а також станів внутрішніх органів при безпосередньому впливі подразників на органи чуттів.

Найбільш поширена класифікація відчуттів за органами чуттів, запропонована Аристотелем: зір, слух, нюх, смак, дотик [40]. Л. Венгер, О. Запорожець також виділяють проміжні органи відчуттів: між тактильними і слуховими – вібраційні, які виникають, коли ми розпізнаємо музику, тримаючи руку на мовці. Спільними для всіх аналізаторів є больові, які не мають відповідного рецептора. Сприймання як цілісне відображення предметів, ситуацій, явищ виникає у свідомості дітей під час безпосередньої дії певних об'єктів на аналізатори. Процес переходу від відчуття до сприймання є підґрунтям до більш складного відображення світу. Тобто, сприйняття – це віддзеркалення предметів, явищ, процесів і сукупності їх властивостей в їх

цілісності при безпосередній дії цих предметів і явищ на відповідні органи чуття [24].

Сприймання виникає лише під час безпосередньої дії на аналізатори. У процесі переходу від відчуття до сприймання відбувається більш повне і відображення предметів. Образ сприймання вимальовується завдяки активності дитини. Недоліки і помилки у роботі окремого аналізатора виправляються і уточнюються за допомогою налагодженої роботи решти. Як результат дитина отримує образ, який адекватний дійсності.

Протягом дошкільного дитинства сенсорно-перцептивний розвиток дитини проходить важливі етапи, що багато у чому визначають пізнавальну діяльність дитини загалом. У низці психологічних досліджень Л. Венгера, Т. Денисенко, Л. Олійник розкрито специфіку сенсорно-перцептивного розвитку дітей. Ураховуючи твердження Л. Олійник [46], що сенсорний розвиток – це процес засвоєння соціального досвіду, оволодіння системою відповідних еталонів, тобто певних зразків якостей предметів, створених людством у ході суспільно-історичного розвитку, можна вважати, що основне місце в сенсорному розвитку дитини третього року життя займає оволодіння сенсорними еталонами кольору, форми, величини.

Сенсорні еталони, за твердженням О. Запорожця, це психічні образи, що містять уявлення про чуттєво сприймані властивості об'єктів. Науковець виокремив властивості сенсорних еталонів:

- узагальненість (у них закріплені найістотніші, головні якості);
- усвідомлюваність (кожен образ-еталон має свою назву);
- системність (фонемі рідної мови, кольори, музичні звуки, геометричні форми тощо) [25].

Л. Венгер виділив такі етапи засвоєння сенсорних еталонів:

- до 1 року виникають «сенсомоторні передеталони», що виступають неусвідомлюваними способами виділення просторових властивостей спочатку реальних предметів, а потім уявних за допомогою рухів тіла, рук;

– протягом 2-3 років виникають «предметні передеталони», якими виступають конкретні предмети-мірки. Їх використовують під час співвіднесення предметів за певними ознаками (передусім за формою і величиною). Уявлення про окремі знайомі предмети стають своєрідними мірками при визначенні властивостей інших предметів;

– після 3 років у процесі продуктивних видів діяльності (гри, малювання, конструювання, ліплення) з'являються власне сенсорні еталони [8].

Перелічені види діяльності дитини передбачають наявність, порівняно із предметною діяльністю, системи образів, задуму, сприяють розвитку еталонів як психічних образів певних властивостей предметів.

У педагогічному енциклопедичному словнику Б. Бім-Бада поняття «сенсорне виховання» трактується як цілеспрямований розвиток і вдосконалення сенсорних процесів (відчуття, сприймання, уявлень) [48].

У педагогічному словнику С. Гончаренка [13] «сенсорне виховання» визначено як складник розумового й фізичного виховання дошкільника, спрямований на розвиток діяльності його органів відчуття і сприймання.

Як зазначає Н. Тріщун, сенсорне виховання включає в себе формування сприйняття форми, величини, просторових відносин між предметами, кольору, а також музичного слуху, вдосконалення звукового аналізу мови тощо. Особливого значення сенсорне виховання набуває в дошкільному дитинстві, адже саме в цей період інтенсивно розвиваються сенсорні процеси. Причому основна увага приділяється не ізольованим вправам органів почуттів, а формуванню різноманітних сенсорних здібностей у процесі різних видів осмисленої діяльності [55].

Таким чином, сенсорне виховання – це система педагогічних впливів, спрямованих на формування і розвиток у дітей сенсорних процесів (відчуттів, сприймання, уявлень), за допомогою яких вони набувають досвіду орієнтування в зовнішніх властивостях предметів і явищ. Завдання вихователя – навчити дітей точно, повно і розчленовано сприймати предмети, їх властивості і відношення (колір, форму, величину, розміщення у просторі,

висоту звуків тощо) [15]. Без такого навчання сприймання дитини тривалий час буде поверховим, фрагментарним, не створюватиме необхідних основ для загального розумового розвитку, не формуватиме спостережливості, мислення, мовлення тощо.

Л. Венгер під час розробки системи сенсорного виховання у процесі ігрової діяльності орієнтувався на сучасні дидактичні принципи [8]:

– збагачення і поглиблення змісту сенсорного виховання. Він передбачає формування вміння орієнтуватися в предметному оточенні, тобто не тільки традиційне ознайомлення з кольором, формою і величиною предметів, а й удосконалення звукової культури мовлення, формування музичного слуху, розвиток м'язового відчуття тощо в дітей, починаючи з раннього віку;

– поєднання навчання сенсорним діям з ігровою діяльністю, в процесі якої дитина навчиться орієнтуватися у властивостях і якостях предметів, ураховуючи їх значення у вирішенні ігрових завдань;

–повідомлення дітям узагальнених знань і вмінь, які пов'язані з орієнтуванням у навколишній дійсності. Правильне орієнтування дітей у навколишньому світі може бути досягнуто в результаті специфічних дій з обстеження величини, форми, кольору предметів. Особливу цінність становлять узагальнені способи обстеження певного роду якостей предметів;

– формування систематичних уявлень про властивості і якості, які є основою – еталонами обстеження будь-якого предмета, тобто дитина повинна співвідносити отриману інформацію з уже наявними в неї знаннями та досвідом.

У процесі сенсорного виховання в дитини формується сенсорна культура.

Поняття «сенсорна культура» має декілька визначень. В українському педагогічному словнику С. Гончаренка [13] поняття «сенсорна культура» трактується як розвиток у дітей сенсорних процесів, тобто відчуття, сприймання, уявлень про предмети і явища навколишнього світу.

М. Кривоніс, Т. Денисенко під сенсорною культурою розуміють засвоєння дитиною загальноприйнятих суспільством уявлень про колір, форму та інші властивості предметів [15; 32].

За визначенням М. Монтессорі, сенсорна культура дитини – це результат засвоєння нею сенсорної культури, створеної людством (загальноприйняті уявлення про колір, форму та інші властивості предметів) [40]. Педагог наголошувала, що сенсорне виховання має бути спрямоване на формування сенсорної культури – культури сприйняття зовнішнього світу [40].

Отже, змістом сенсорного виховання дитини є спеціальне ознайомлення її з кольором, формою, розміром предметів з одночасним удосконалюванням звукової культури мовлення, формування музичного слуху, розвитком м'язово-суглобової чутливості тощо. Ці вміння в дитини формуються у процесі музичної, образотворчої, трудової діяльності, у процесі мовленнєвого спілкування з дорослими та однолітками. Сенсорне виховання включає також і спеціальну роботу з ознайомлення дітей із сенсорними еталонами та спеціальними способами зіставлення якостей предметів, що сприймаються, із засвоєними зразками, тобто способами обстеження предметів.

Засвоєння сенсорних еталонів, як і формування уявлень про властивості предметів, як зазначає З. Дорошенко, відбувається за результатами сприймання (обстеження форми, кольору, відношення за величиною та іншими властивостями і відношень, які набувають значення зразків). Для цього необхідно, щоб дитина виокремила основні властивості, що застосовуються як еталони, і порівняла з ними властивості конкретних предметів [17].

На думку Л. Лохвицької, щоб дитина оволоділа загальноприйнятими еталонами, їй необхідно створити умови в продуктивних видах діяльності. Науковець пропонує створити в закладі дошкільної освіти розвивальне середовище, в якому дитина, отримавши завдання, наприклад, відтворити в малюнку, конструкції, аплікації певний предмет, буде намагатися зіставити його особливості з особливостями наявного в неї матеріалу. Це буде спонукати її по декілька разів обстежувати матеріал, запам'ятовувати кольори фарб,

форми кубиків, елементи мозаїки. Оскільки у процесі зображення різних предметів діти використовують одні й ті самі фарби, кубики, елементи мозаїки, вони зіставляють їх властивості із властивостями багатьох предметів, які з часом виступатимуть як зразки та еталони. Таким чином, завдяки ускладненню продуктивних видів діяльності дитина засвоїть нові еталони форми і кольору [38].

Л. Олійник [45] зауважує, що дітям нелегко дається засвоєння уявлень про величину предметів, адже загальноприйняті еталони величини (сантиметр, метр) мають умовний характер, а систему мір і способи їх використання, як правило, діти даної вікової категорії ще нездатні засвоїти. Це думку підтверджено і О. Запорожцем [25]. Науковець обґрунтував, що сприймання величини розвивається в дошкільників на основі уявлень про відношення за величиною між предметами. Ці відношення позначають словами, що вказують місце, яке займає предмет серед інших (великий, маленький, найбільший тощо). Діти ж третього року життя мають уявлення лише про відношення за величиною між двома предметами: більший – менший. Визначити величину окремо взятого предмета вони ще не можуть, бо для цього потрібно відновити в пам'яті його місце серед інших.

Отже, враховуючи те, що сенсорне виховання передбачає засвоєння дитиною суспільного сенсорного досвіду, підкреслимо, що вона повинна засвоїти не лише окремі елементи тієї чи іншої системи сенсорних еталонів, а й деякі найпростіші відношення, що існують між ними.

У своїх працях Т. Денисенко, З. Дорошенко, Н. Кащук та інші наголошують, що дитина третього року життя здатна засвоїти різні за висотою звуки і розрізнити їх (цей звук вищий, а цей – нижчий). Як свідчать психологічні дослідження З. Богуславської, Н. Ветлугіної та педагогічні праці Т. Поніманської, при організованому навчанні вміння встановлювати і відтворювати подібного роду відношення між елементами окремої сенсорної системи досягає в дитини не лише більшої точності, але і відносно високого ступеня узагальнення. Для виділення певних груп якостей діти третього року

життя використовують як прості дії: дотик і погладжування – для визначення гладкості поверхні, форми предметів тощо так і більш складні – перцептивні дії [51]. Що і складає зміст сенсорного виховання.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема сенсорного виховання дітей третього року життя перебувала у центрі уваги як психологів, так і педагогів, а саме: Л. Венгера, Н. Венгера, О. Запорожця, Т. Денисенко, Л. Лохвицька, Л. Олійник та інших. З їх точки зору сенсорна культура є кінцевою метою сенсорного виховання – системи педагогічних впливів, спрямованих на формування і розвиток у дітей сенсорних процесів (відчуттів, сприймання, уявлень), за допомогою яких вони набувають досвіду орієнтування в зовнішніх властивостях предметів і явищ. А сенсорне виховання – це кінцева мета сенсорного розвитку – процесу засвоєння соціального досвіду, оволодіння дитиною системою відповідних еталонів, тобто певних зразків якостей предметів, які створені людством під час суспільно-історичного розвитку.

1.2. Особливості формування сенсорної культури в дітей третього року життя

Значення сенсорного виховання полягає в тому, що воно є основою для інтелектуального розвитку дитини; упорядковує хаотичні уявлення дитини, які вона отримала під час взаємодії із зовнішнім світом; розвиває увагу, спостережливість; готує до реального життя; є основою для розвитку уяви; надає дитині можливість опанувати нові засоби предметно-пізнавальної діяльності; забезпечує засвоєння сенсорних еталонів, навичок навчальної діяльності; впливає на розширення словникового запасу дитини; впливає на розвиток зорової, слухової, образної та інших видів пам'яті.

Сенсорне виховання сприяє збагаченню особистості дитини через безпосереднє спілкування з природою, з явищами суспільного життя, зі світом речей, що створені руками людини.

На думку М. Кривоніс, сенсорний розвиток це розвиток у дітей відчуття, сприймання, уявлення, їх цілеспрямоване вдосконалення, яке відбувається в повсякденному житті і на заняттях. В умовах повсякденного життя, в процесі ігор, праці відбувається цілісне сприйняття дитиною різних явищ і предметів навколишнього світу. При цьому деякі властивості і сторони явищ дітьми можуть сприйматися не зовсім чітко, або не сприйматися зовсім. У цьому разі вихователю треба розкрити непомічені дітьми властивості певного явища або предмета, причому так, щоб дитина не відчула, що її навчають [32].

Л. Венгер наголошує, що на третьому році життя в дітей починають формуватися нові види діяльності (ігрова, елементарна продуктивна діяльність тощо), що значно ускладнює завдання сенсорного розвитку. У зв'язку з цим необхідно створити умови для інтенсивного накопичення різноманітних уявлень дітей про колір, форму, величину, фактуру, віддаленість предметів і явищ як у процесі спеціально організованих ігор-занять, так і в повсякденному житті. При цьому важливо, щоб уявлення про сенсорні властивості та якості предметів були не лише різноманітними, а й систематизованими [8].

З метою формування сенсорної культури в дітей третього року життя Л. Венгер сформулював такі завдання [8]:

1. Навчити дітей орієнтуватися в кольорах:

– навчити дітей розрізняти червоний, оранжевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, білий, чорний кольори спектру (називати 4-5 кольорів);

– навчити їх групувати предмети спочатку ті, які суттєво відрізняються за кольорами (білий – синій), поступово перейти до порівняння більш близьких кольорів (червоний – оранжевий);

– сформувати в дітей найпростіші прийоми встановлення подібності і відмінності кольору (спочатку серед однорідних предметів, потім – у різнорідних);

– закріпити знання дітей про сенсорні якості предметів в умовах елементарної продуктивної діяльності з використанням мозаїки (червона мозаїка – ягідки, грибок, жовта – сонечко, курчатко).

2. Навчити дітей орієнтуватися у формі та величині предметів:

– навчити дітей розрізняти та називати форму предметів: круг, овал, квадрат, прямокутник, трикутник;

– сформувати вміння групувати предмети за істотними відмінностями (круг – квадрат); навчити порівнювати предмети більш близьких форм (квадрат – прямокутник);

– сформувати вміння групувати предмети за двома сенсорними ознаками: величиною і формою;

– навчити розуміти слова: подібні, однакові, відмінні, великий, маленький, такий – не такий;

– навчити дітей співвідносити рухи ока та руки за контуром форми;

– навчити порівнювати предмети за величиною шляхом накладання та прикладання;

– навчити орієнтуватися у просторі;

– навчити дітей помічати і розрізняти розташування предметів відносно свого тіла (вгорі – там, де голова, внизу – там, де ноги), просторові відношення (на, під, в), напрямок руху стосовно дитини (до мене, від мене);

– навчити розуміти та розрізняти частини доби (день, ніч);

– навчити розрізняти багато предметів, мало; один предмет (два, три) [8].

Перелічені завдання з формування сенсорної культури реалізуються під час різних видів діяльності дітей. Адже, як було зазначено вище, необхідною умовою сенсорного розвитку дітей третього року життя є діяльнісний підхід, за якого діти активно пізнають світ у різних видах діяльності – грі, праці, спілкуванні, навчанні, самостійній, художній діяльності тощо.

Формування основ сенсорної культури в дітей третього року життя відбувається у процесі діяльності. Організуючи діяльність дітей необхідно враховувати їх вікові особливості.

На третьому році життя, як стверджують Л. Венгер, О. Запорожець, Д. Ельконін, Л. Олійник, Р. Павелків та інші, в дитини розширюються потреби, змінюються види і форми діяльності, розвивається вольова сфера, елементи

свідомості і самосвідомості, відбуваються зміни у спілкуванні з дорослими та дітьми. В цьому віці виникає розуміння мовлення-розповіді. Більш легко дитина розуміє ті розповіді, які пов'язані з предметами і явищами, що її оточують. У дитини інтенсивно розвиваються зорова, тактильна і кінестетична чутливість, координуються рухи рук та очей. Завдяки цьому вона може різнобічно обстежувати предмети, ознайомлюватися з їх властивостями (колір, форма, величина). В дітей цього віку також швидко розвивається музичний і фонематичний слух (розрізнення різних шумів, голосів людей, звуків і тонів музики), більш цілісного характеру набуває сприймання; більш досконалою стає координація рухів, це дозволяє їй грати з мозаїкою, будівельними наборами, малювати пензликом та олівцем. Поступова координація рухів очей та рук при обстеженні предметів дає змогу зорово обстежувати предмети, що стає актом сприймання.

До кінця третього року дитина вже може орієнтуватися у найближчому просторі (кімнати, ігрового майданчика), розрізняти напрямки «догори», «вниз», «вперед», «назад», помічати зміни в розміщенні предметів. Однак обсяг і стійкість уваги дітей ще незначні. Діти легко відволікаються на кожний новий яскравий предмет [47].

У дітей 3-го року життя відбуваються зміни і в пам'яті, яка фіксує набутий сенсорний, руховий, емоційний досвід дитини. Образи предметів стають більш диференційованими. Дитина здатна пізнавати різні предмети, знайомі пісні, казки, вірші. Вона легше запам'ятовує емоційний матеріал, що супроводжується наочним і звуковими ілюстраціями. Процеси пам'яті мають мимовільний характер. У дитини третього року життя розвивається допитливість («Що це?», «Чому?»), у неї формуються перші узагальнення – все це створює передумови для розуміння символів. Дитина вже вміє змінювати у грі одні предмети на інші, бачити на лініях на папері та конструкціях з будівельного матеріалу зображення реальних предметів. Пізнання навколишнього світу дитиною відбувається у процесі предметної діяльності. Розв'язуючі нові для себе завдання (порівняння предметів за кількісними

ознаками, абстрагування кількості від інших ознак предметів, визначення кольору, форми, величини), дитина поступово навчається узагальнювати предмети, класифікувати їх за більш істотними ознаками [36].

Як зазначає О. Леонт'єв, дитина третього року життя може використовувати такі основні типи дій: розібрати на частини, сконструювати (скласти з частин ціле), заповнити простір у предметі та звільнити його. У дітей цього віку закладаються основи для майбутніх продуктивних видів діяльності, зокрема: малювання, ліплення, конструювання. В них починають формуватися навички різних видів музичної діяльності. Дітям подобається слухати пісні, вони досить емоційно сприймають їх; починають розрізняти звуки за тембром, висотою; в них з'являються мелодійні інтонації співу, елементарна ритмічність під час рухів під музику [36].

На 3-ому році життя в дітей виникають нові форми комунікативних дій – емоційно забарвлені ігрові дії, за допомогою яких вони не лише демонструють своє ставлення до однолітків, але власні вміння. Закладається підґрунтя для формування більш складних форм спільної сюжетно-рольової гри [34].

Особливістю сприймання предметів дітьми, як зауважує В. Мусевич, є вибір ними однакових предметів за формою, потім за величиною і насамкінець – за кольором. Це дослідниця пояснює тим, що сприймання ними форми і величини предметів безпосередньо пов'язане з рухами і має генетичний пріоритет. Розвиток сприймання предметів дітьми цього віку залежить від умов сенсорного розвитку, зокрема використання в роботі з ними геометричних вкладок, пірамідок, які дадуть змогу співвідносити предмети із запропонованими зразками, здійснювати вибір за формою, кольором, величиною [41].

Стихійно засвоюючи сенсорний досвід, дитина наражається на помилки і хибні уявлення про якість предметів, а процес засвоєння штучно затягується у часі. Тому важливим засобом формування сенсорної культури є навчання.

Л. Венгер акцентував увагу на перших трьох роках сенсорного виховання дітей. Так, на першому році життя, як наголошував науковець, основна увага

під час сенсорного виховання повинна бути орієнтована на надання дитині різних зовнішніх вражень. Під час розвитку хапальних рухів потрібно допомогти пристосувати їх до форми, розмірів, розташування предмета. Поступово для дитини ці якості набувають певного змісту (маленьке беремо однією рукою, велике – двома).

На другому – третьому роках життя важливо познайомити дитину з усією різноманітністю властивостей предметів: формами, кольорами, розмірами тощо. Дії з предметами слід організувати так, щоб для досягнення потрібного результату необхідно зіставлення предметів за формою, розміром, встановлення їх схожості або відмінності. Виконуючи початкові продуктивні дії, дитина третього року життя вже знає, що форма, розмір, колір – постійні ознаки предметів, які слід урахувати при виконанні найрізноманітніших дій.

Після трьох років слід переходити до систематичного ознайомлення із сенсорними еталонами та способами їх використання [8].

Як зазначає О. Внук, під час продуктивних видів діяльності створюються необхідні умови для ознайомлення дітей з еталонами. Так, якщо перед дитиною поставлено завдання відтворити на малюнку, аплікації, в конструкції певний предмет, вона прагнучиме зіставити особливості цього предмета з особливостями наявного матеріалу. Ускладнення продуктивних видів діяльності сприятиме засвоєнню дитиною нових еталонів, більшість із яких вона опанує до кінця третього року життя [10].

3. Дорошенко стверджує, що засвоєння сенсорних еталонів дітьми третього року життя починається з розвитку їх орієнтації у властивостях предметів.

Діти обирають еталон і встановлюють ідентичність предмета, наприклад м'яч круглий. Якщо властивості предмета, що сприймаються, не збігаються з еталоном, відомим дитині, то вона починає з'ясовувати певні (часто несуттєві) властивості предмета і встановлювати його ідентичність до еталона, наприклад, чорний предмет – це собака. Формування сенсорної культури в дітей 3-го року життя буде відбуватися повноцінно, якщо одночасно здійснювати сенсорне

виховання. Дітей навчають розглядати, слухати, обстежувати на дотик, тобто формують у неї перцептивні дії. Але побачити предмет, обстежити його дотиком недостатньо – треба навчити дитину визначати співвідношення виявлених властивостей і якостей даного предмета із властивостями та якостями інших предметів. А для цього дитині потрібно знати сенсорні еталони [17].

Діти 3-го року життя, на думку В. Драгунського, мають певні особливості сприйняття величини. Діти цього віку намагаються більш чітко наслідувати зразок, який їм подав дорослий. Вони, отримавши дидактичний матеріал, із задоволенням розглядають його, слухають із розумінням пояснення вихователя, і тільки після цього починають обстежувати предмет за інструкцією дорослого. Звичайно, діти третього року життя засвоюють уявлення про відношення між предметами за розміром за рахунок їх порівняння, наприклад великий, малий, дуже великий, дуже малий тощо [18].

Н. Венгер нагадує, що еталонами розміру служать умовні мірки. У процесі формування сенсорної культури в дітей третього року життя не використовують метричну систему для визначення величини предметів, а встановлюють розміри предмета залежно від місця, яке він займає серед однорідних предметів: великий, маленький, найбільший, найменший. Ознайомити дітей з еталонами форми(геометричними фігурами)означає навчити їх діяти з ними, а не аналізувати їх. Дітей ознайомлюють з предметами трьох форм: круг, квадрат, трикутник [9].

Діючи з предметами дитина навчається розрізняти їхню форму. Для цього їй треба навчити таких дій, під час яких вона зможе зрозуміти, що від уміння визначати форму предмету залежить результат його діяльності. Саме тому перші ігри та вправи повинні ґрунтуватися на практичних діях, які вимагають опертя на форму предметів, адже дитина ще не виділяє форму візуально і не знає її назви. Згодом дитина вже здатна виокремити форму візуально, хоча спочатку робить це не зовсім точно, перевіряє її за допомогою примірювання. Лише після тривалого використання спроб та примірювання в різних ситуаціях

і на різних об'єктах в дитини формується повноцінне зорове сприйняття форми, вміння виокремлювати її з предмета і співвідносити з формою інших предметів [30].

Л. Олійник стверджує, що уявлення про предмет і його властивості в дітей третього року життя виникає раніше, ніж уявлення про простір. Тому після сформованості уявлень дітей про предмет і його властивості в них починають формувати поняття «високо – низько», «вгорі – внизу», «на», «під», «за», «в»; навчають розрізняти напрямки «вперед – назад» [46].

Основними кольорами, з якими знайомлять дітей раннього віку, це червоний, жовтий, зелений, синій, білий. Дітей навчають добирати однакові за кольором предмети, групувати, відповідно до словесного супроводу дорослого чи за малюнком. Дітей навчають розміщувати предмети, чергуючи їх за кольором; позначати за допомогою кольору властивості предмета (листочка дерева, курочка з курчатами), ознаки предметів (ялинка з грибочками). Акцентують увагу дітей на тому, що один колір може бути використаний для зображення різних предметів [53].

Отже, в дітей третього року життя складається новий тип зовнішніх орієнтувальних дій примірювання, а з часом – зорове співвіднесення предметів за їхніми ознаками. У процесі практичної діяльності в дітей формуються уявлення про властивості предметів, у них розвивається фонематичний слух, розширюється коло пізнавальних інтересів (дитину вже цікавить не лише, що розміщене в найближчому природному, предметному оточенні, а й поза ним). Діти прагнуть не лише розглядати предмети, а й діяти з ними (конструювати, досліджувати, елементарно експериментувати, ознайомлюватися з величиною, формою, кольором, особливостями матеріалу тощо). Їх сприймання стає більш диференційованим: діти здатні розрізняти предмети за кольором, вони вміють розрізняти відтінки предметів. Образи в дитини набувають все більшої узагальненості, вона починає виокремлювати постійні ознаки, суттєве й несуттєве в об'єктах пізнання, звертає увагу на їхні функції та способи дії з ними.

Одним із засобів формування сенсорної культури в дітей третього року життя виступають ігри-заняття, під час організації яких діти ознайомлюються з геометричними фігурами, аналізують форму, колір, розмір, властивості матеріалів тощо в ігровій формі.

1.3. Використання ігор-занять у процесі формування сенсорної культури в дітей третього року життя

Важливим завданням сенсорного виховання дітей раннього віку є оволодіння загальноприйнятими еталонами як засобами пізнання реальних предметів. Діти цього віку вивчають еталонні властивості, вчать співвідносити їх із реальними предметами.

Учені О. Запорожець і О. Усова наголошують, що не варто штучно залучати сенсорний досвід. Необхідно організовувати діяльність дітей таким чином, щоб сенсорний досвід впливав на неї [25]. Водночас О. Запорожець акцентує увагу на тому, що за правильної орієнтації змістовної діяльності розвивається чуттєвий досвід дітей. Тому важливо вчасно і правильно організовувати розвиток чуттів дитини і сприймання [25].

Активне формування сенсорної культури дитини третього року життя здатна забезпечити ігрова діяльність на іграх-заняттях. Під час проведення гри-заняття провідна роль належить вихователю, який є її організатором. Як зазначає О. Тарасова, такі заняття сприяють засвоєнню дітьми доступних знань, виробленню необхідних умінь, удосконаленню психічних процесів (сприймання, уяви, мислення, мовлення). Ефективне опанування знаннями і вміннями відбувається в практичній діяльності за активізації мимовільної уваги і запам'ятовування. Саме діяльність у формі гри здатна допомогти дитині перейти від простого сприймання предметів до поступового усвідомлення їх значення [62].

Є. Зворигіна підкреслює, що ігрова діяльність на заняттях особлива тим, що ігри створює і пропонує дітям дорослий, вони мають конкретний зміст і

супроводжуються певними правилами. Навчальні ігри вихователі використовують з метою навчання, розширення уявлень дітей, закріплення набутих знань і формування вмінь використовувати їх на практиці, для покращення процесу навчання. Завдання, які вирішують за допомогою ігор та вправ, повинні бути пов'язані з тими сенсорно-пізнавальними процесами, що відбуваються на заняттях, під час дитячих ігор, у побуті. Водночас, як зазначає науковець, гра не повинна повторювати дії з реальними предметами в іграх, у повсякденному житті, на заняттях [26].

Т. Піроженко пропонує вихователям з метою формування сенсорної культури в дітей третього року життя під час проведення ігор-занять використовувати ігри з предметами (будівельно-конструкційними матеріалами, дидактичними іграшками, реальними предметами, різноманітним природним матеріалом), настільно-друковані ігри (виконувати дії не з предметом, а з його зображенням), словесні ігри (оперувати уявленнями, мислити про речі, з якими на той час діти не діють, використовувати набуті знання в нових ситуаціях і зв'язках) [50].

Як зазначає Т. Галанова, плануючи проведення гри-заняття з дітьми третього року життя вихователь повинен:

- створити умови, що дадуть змогу кожній дитині набути багатого чуттєвого досвіду, що є специфікою раннього дитинства;
- формувати вміння дітей орієнтуватися в різних властивостях предметів та матеріалів навколишнього світу;
- розвивати спостережливість, пізнавальний інтерес до навколишнього світу, здатність емоційно відгукуватися на події і явища навколишньої дійсності;
- виховувати культуру сприймання [11].

Під час організації ігор-занять С. Лобода рекомендує:

- створювати позитивну атмосферу;
- використовувати сюрпризний момент;
- розміщувати вихователя на рівні та напроти малюка;

- здійснювати дзеркальний показ;
- підготувати пальчики дитини до виконання завдання (масаж, самомасаж, пальчикові ігри);
- здійснювати показ та пояснення дії з одночасним її виконанням;
- використовувати методи стимулювання, заохочення, похвали [27].

О. Тарасовою визначено етапи проведення сенсорної гри: на першому етапі продемонструвати дитині матеріали до гри: кільця, кружечки, кубики, стрічки, пірамідки тощо, дати дітям можливість їх роздивитися, обстежити, погратись; на другому етапі виконати завдання самим вихователем, чітко пояснюючи свої дії; на третьому етапі запропонувати дитині виконати певне завдання, наприклад відкрити відерце, нанизати на стержень кільця пірамідки тощо; на четвертому етапі надається допомога дорослого дитині: він м'якими рухами направляє руки дитини, якщо вона не може впоратися з завданням; на п'ятому етапі дитина виконує завдання разом з вихователем і на останньому етапі дитина багаторазово самостійно повторює дії [62].

Нову сенсорну гру вихователь планує і проводить три дні підряд, пізніше він може використовувати цю гру ще декілька разів протягом місяця. Згідно з освітніми програмами, для дітей третього року життя гра-заняття проводиться два рази на день по 10-15 хв. у першу і другу половину дня. Водночас тривалість заняття може дещо збільшуватися чи зменшуватися вихователем – залежно від перебігу інтересу, інтересів дітей, складності завдань тощо. Навчально-пізнавальна діяльність, яка була розпочата на занятті, може бути продовжена у повсякденному житті, під інших час бесід, розмов з дітьми, організованих і самостійних ігор, спостережень та в інших формах роботи [15].

Як вказує О. Аксьонова, третій рік життя – це найкращий час для залучення дітей до ігор-занять. Вихователь повинен урахувати зміни їх працездатності, активність організму дитячого, особливості її уваги, пам'яті й мислення дітей тощо і планувати всю роботу в період від 9-ї до 11-ї години ранку. Враховуючи конкретну ситуацію окремі заняття можна переносити на другу половину дня [54].

Формування сенсорної культури в дітей третього року життя з використанням ігор-занять можна здійснювати на заняттях з сенсорного розвитку, мовленнєвого розвитку, художньої літератури, ознайомлення з природою, з навколишнім світом, у процесі образотворчої діяльності (малювання, ліплення, аплікація, конструювання), фізичної культури, музичного виховання тощо [60; 61; 63; 64].

У процесі ігор-занять усі освітні завдання з формування сенсорної культури розв'язують за допомогою різних ігор, а саме: дидактичних, конструктивно-будівельних, рухливих, елементів ігор-театралізацій тощо) та ігрових вправ, які можуть бути об'єднані спільною темою або сюжетною лінією. Послідовність проведення сенсорних ігор залежить від їх змісту та особливостей організації самого заняття з сенсорного розвитку. Найбільш ефективними в процесі формування сенсорної культури є сюжетно-ігрові (сюжетні) заняття, які передбачають, порівняно з іншими заняттями, ігрові ситуації, сюрпризні моменти, імітації та інші ігрові прийоми ознайомлення, закріплення, узагальнення програмового матеріалу. Водночас всі заплановані види роботи з дітьми третього року життя мають підпорядковуватися одному сюжету. В основі сюжету може бути улюблений літературний твір, дитячий мультфільм, реальні чи вигадані ситуації дитячого життя. Цікавими є ігри-заняття з фізичного, художньо-естетичного, пізнавального, мовленнєвого розвитку тощо [6].

Найчастіше в ЗДО організовують заняття комбіновані або змішані, коли вихователь приділяє більше уваги якомусь питанню, проблемі, тобто робить акцент тільки на одному виді діяльності з дітьми (цей вид домінує). Інші види діяльності виступають як допоміжні. Так, Н. Лава для вивчення форми (геометричних фігур) пропонує геометричні фігури вирізати з кольорового паперу. А потім наклеювати на аркуші, складаючи з них картинки – квіти, дороги, будинки [35].

Розвивати логіку дітей третього року життя допоможе гра в пазли (гра в ціле і його частини). Складати пазли – важлива навичка для дитини. В якості

пазлів можна взяти звичайний аркуш паперу і розрізати його на кілька частин або розрізати картинку зі старого календаря.

О. Попович, досліджуючи особливості конструктивної діяльності дошкільників, виявив, що дітям третього року життя подобаються ігри з кольоровими кільцями. В комплект гри «Кольорові кільця» входять: різнокольорові резинки для волосся, картки із завданнями. Дітям потрібно надягати резинки на пальчики, відповідно до карточки. За допомогою гри малюки закріплюють назви кольорів, величину, в них розвивається дрібна моторика, увага, орієнтація у просторі [52].

Т. Піроженко для формування сенсорної культури у процесі ігор-занять пропонує вихователям використовувати дидактичний посібник «Сенсорний куб», робота з яким відбувається у декілька етапів:

1. Діти знайомляться з посібником за допомогою сюрпризного моменту. Вони самостійно вивчають його протягом 3-4 днів (торкаються, просовують пальчики в отвори, здійснюють з ним різні маніпуляції).
2. Дитина вивчає посібник спільно з педагогом (бажано вивчати посібник у другу половину дня). Вихователь організовує вправи «Масаж» (обстежують куб), «Скелелаз» (дитина «ходить» по вертикальній поверхні вказівним і середнім пальцями), «Нірка» («ховання» пальчиків в отвори), «Мурахи» («ходіння» та «ховання» пальчиків), «Покажи доріжку Зайчику» (за допомогою мотузки певного кольору «прокласти» доріжку, просуваючи шнурок в отвори), «Зроби клубок» (намотування мотузки на паличку (кульку)) та інше. Щоб зацікавити і підтримати інтерес дітей до гри вихователь використовує віршовий супровід.
3. З набуттям дітьми певних навичок, вони грають з кубом самостійно [57].

Для закріплення назв сенсорних еталонів В. Кошель пропонує використовувати дидактичний посібник «Сенсорна коробочка», за допомогою якого в дітей також розвивають допитливість, уяву, дрібну моторику рук. Роботу з сенсорною коробочкою науковець рекомендує проводити індивідуально або за підгрупами. Сенсорною коробочкою може бути : звичайна картонна

коробка, пластиковий контейнер або надувний басейн. Наповнюють її галькою, соломою, сіном, землею, піском (натуральним або пофарбованим), сіллю (дрібною харчовою, морською), горіхами, квасолею, різнокольоровими кульками, снігом тощо. В якості додаткових елементів можна використовувати машинки, муляжі овочів, фруктів, іграшкових тварин, лопати, граблі, відра тощо [30].

В. Кошель пропонує таку орієнтовну тематику ігор-занять із сенсорною коробкою: «Збираємо урожай» (діти відшуковують у землі (піску) овочі або фрукти), «Зима» (діти малюють фарбами по снігу, який необхідно утрамбувати в коробці – малюють доріжки, сліди), «Подарунки для білочки» (діти знаходять горішки серед різних предметів) [30]. Тематика сенсорної коробки може бути різноманітною, залежно від фантазії вихователя.

Діти раннього віку виявляють великий інтерес до форм та їх комбінацій, зображень одиничних предметів або невеликих споруд. Тому під час проведення ігор-занять В. Сухар пропонує використовувати будівельно-конструкційні матеріали, які сприяють розвитку в дитини вміння: цілеспрямовано розглядати предмети і споруди, уявно ділити їх на частини; порівнювати; робити висновки й узагальнення; виокремлювати основні елементи конструкції, від яких залежить розміщення інших[61].

У конструкційній діяльності в дітей виробляється вміння використовувати такі сенсорні еталони, як : геометричні форми і тіла, просторові відношення, кольори тощо. Під час такої діяльності діти краще усвідомлюють інформацію, роблять спроби самостійно оволодіти узагальнені способи створення схожих споруд при змінених умовах. Ігри з будівельним матеріалом сприяють розвитку в дітей довільних психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення, уяви, спостережливості), формуванню інтересу до техніки. Діти отримують емоційну насолоду, почуття задоволення від виконання різноманітних конструкційних завдань, зміцнюють віру в свої сили, виховують почуття власної гідності.

Як зазначає В. Горбатих, у процесі будівельно-конструкційної діяльності діти спочатку ознайомлюються з такими сенсорними властивостями, як

величина й форма предметів під час їх обстеження шляхом обмацування, потім з кольором, орієнтування на який можливе лише завдяки зоровому сприйняттю. Також діти 3-го року життя ознайомлюються з суттєвими відмінними ознаками предметів (круглою – квадратною формами, червоним – синім кольорами), потім із більш близькими (круглою – овальною формами, жовтим – жовтогарячим кольорами) [14].

Як бачимо, ігри-заняття з будівельно-конструкційним матеріалом сприяють формуванню в дітей 3-го року життя сенсорних еталонів. Засвоєння ними сенсорних еталонів починається з того, що діти знайомляться з окремими геометричними фігурами й кольорами. Так, займаючись конструюванням, дитина використовує трикутники, прямокутники, квадратні елементи різних розмірів; у роботі з мозаїками, матеріалами для аплікацій діти ознайомлюються з різнокольоровими колами, трикутниками, квадратиками. Якщо дорослий допомагає дитині конструювати, він називає основні форми і кольори, щоб дитина краще засвоїла сенсорні еталони.

Отже, необхідні умови для оволодіння загальноприйнятими еталонами дітьми третього року життя створюються вперше у процесі будівельно-конструкційної діяльності, коли перед дитиною поставлене завдання: відтворити в конструкції той чи інший предмет, вона старається співвіднести особливості цього предмета з особливостями матеріалу, який у неї є. Це спонукає її по декілька разів обстежувати матеріал, що веде до запам'ятовування форми кубиків, елементів мозаїки. Без спеціально організованого сенсорного виховання діти звичайно застосовують лише деякі еталони (наприклад, форми кола і квадрата, червоний, жовтий, синій кольори), адже ці форми й кольори зустрічаються частіше за інші.

Як стверджує В. Сухар, у процесі будівельно-конструкційної діяльності дитина вчиться користуватися наочним взірцем і виконувати дію за усною інструкцією дорослого, в неї розвивається уява, наочно-образне та наочно-дійове мислення. Для розвитку й вдосконалення сприйняття простору, величини, форми, відстані, місця розташування й просторових відносин між

предметами, що найбільш важко засвоюється дітьми третього року життя, автор пропонує дітям скласти предмети до «купки», враховуючи їх величину та форму. Всі вправи на впізнавання та співвідношення геометричних фігур тренують зорову увагу дітей, сприяють розвитку їх просторової уяви. Якщо в дитини ще не склалася уява про форму предмета, то їй пропонують вправи на розрізнення кулі, кола та їх розмірів (великий – маленький). На наступних заняттях дитину вчать розрізняти форми геометричних фігур (кулі і куба, кола і квадрата).

Кількість геометричних фігур, які діти повинні розрізняти, поступово збільшується. Важливо формувати в дітей третього року життя зорово-тактильне сприйняття, коли дитина спочатку впізнає геометричні фігури на дотик, а потім розглядає їх.

Отже, під час гри-заняття діти засвоюють доступні сенсорні знання, в них виробляються необхідні вміння, вдосконалюються психічні процеси (сприймання, уява, мислення, мовлення). Ефективне оволодіння знаннями і формування вмінь відбувається в практичній ігровій діяльності за умови активізації мимовільної уваги і запам'ятовування. Саме діяльність у формі гри допомагає дитині перейти від простого сприйняття предметів до поступового усвідомлення їх значення. Доцільно та правильно спланована робота із сенсорного розвитку дітей 3-го року життя в процесі ігор-занять дасть позитивні результати – сформованість у них сенсорної культури.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми формування сенсорної культури в дітей третього року життя показав, що дана проблема постійно є актуальною в дослідженнях психологів, педагогів, методистів.

Важливість сенсорного виховання дітей третього року життя підкреслювали Л. Венгер, О. Запорожець, Е. Пілюгіна та інші. Вони довели, що без організації сенсорного виховання дітей, їх сприйняття довго залишається поверховим, хаотичним, у дітей не створюється необхідне підґрунтя для загального розумового розвитку, для різних видів діяльності (малювання, конструювання тощо), повноцінного засвоєння знань та формування вмінь і навичок.

Сенсорна культура є кінцевою метою сенсорного виховання – розвитку у дітей сенсорних процесів: відчуття, сприймання, уявлення, завдяки яким вони набувають досвід орієнтування у зовнішніх властивостях предметів. Сенсорне виховання є результатом сенсорного розвитку, у процесі якого діти засвоюють соціальний досвід, оволодівають сенсорними еталонами.

З'ясовано, що у процесі сенсорного виховання, яке здійснюється під час предметної діяльності, необхідно враховувати вікові особливості дітей третього року життя: інтенсивний розвиток фонематичного слуху, розширення кола пізнавальних інтересів, прагнення дітей не лише розглядати предмети, а й діяти з ними (конструювати, досліджувати, елементарно експериментувати, ознайомлюватися з величиною, формою, кольором, особливостями матеріалу тощо).

Виявлено, що формування сенсорної культури в дітей третього року життя здійснюється, як правило, у процесі ігор-занять, на яких діти ознайомлюються з геометричними фігурами, аналізують форму, колір, розмір, властивості матеріалів тощо в ігровій формі.

Встановлено, що під час гри-заняття діти засвоюють доступні знання про сенсорні еталони; в них виробляються необхідні вміння (розрізняти предмети за величиною, формою, кольором), удосконалюються психічні процеси:

сприймання, уява, мислення, мовлення. Науковці рекомендують для ефективного формування сенсорної культури використовувати будівельно-конструкційні ігри, ігри-заняття з сенсорною коробкою, дидактичний посібник «Сенсорний куб» тощо.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНОЇ КУЛЬТУРИ В ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ У ПРОЦЕСІ ІГОР-ЗАНЯТЬ

2.1 Виявлення рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя

З метою виявлення рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя був проведений педагогічний експеримент на базі Липоводолинського ЗДО «Веселка». В експерименті взяли участь діти двох груп «Бджілка» і «Зірочка» третього року життя (28 дітей), їх вихователі (10 осіб) та батьки. Експеримент складався з трьох етапів: констатувального, формувального, контрольного. Метою констатувального етапу було виявлення рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя. На формувальному етапі реалізовувалася розроблена система роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять. На контрольному етапі була перевірена ефективність проведеної нами системи роботи.

На початку констатувального етапу дослідження ми проаналізували Базовий компонент дошкільної освіти та чинні програми з метою з'ясування змісту і завдань із сенсорного виховання дітей третього року життя загалом і сенсорної культури зокрема.

Так, у Базовому компоненті дошкільної освіти, зокрема змістом освітньої лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» визначено: «сформованість доступних для дитини дошкільного віку уявлень, еталонів, що відображають ознаки, властивості та відношення предметів і об'єктів навколишнього світу. Показником сформованості цих уявлень є здатність дитини застосовувати отриманні знання у практичній діяльності (ігровій, трудовій, сенсорно-пізнавальній, математичній тощо), оволодіння способами пізнання дійсності, розвиток у неї наочно-дієвого мислення» [1, с. 8].

У програмі «Дитина» серед освітніх завдань освітньої лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» визначено розвиток відчуття і сприймання (зорові, слухові, тактильні тощо) в дітей 3-го року життя; залучення їх до сенсорних дидактичних ігор, різноманітних дій з предметами та іграшками; навчання дітей групувати предмети за певними сенсорними ознаками: кольором, величиною, формою; створення ситуацій, які спонукатимуть дітей до виділення цих ознак предметів [12].

Показники сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя в програмі «Українське дошкілля» визначено: знання дитиною, що форма, колір, величина – постійні ознаки предметів, які варто враховувати під час виконання різноманітних дій; групування дитиною однорідних предметів за формою, величиною, кольором; співвіднесення нею різнорідних предметів одночасно за величиною і формою; зіставлення дитиною предметів за кольором, формою, величиною, встановлення їх схожості чи відмінності; розуміння понять: «високо – низько», «вгорі – внизу», «далеко – близько», «в», «на», «під», «за»; вміння показувати розташування предметів у просторі; визначати предмети на дотик, зіставляти однакові та різні предмети тощо [44].

У програмі «Я у Світі» визначено такі показники сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя: дитина має уявлення про величину, кількість; розуміє зміст понять «багато – мало», «багато – один», «більше – менше», «стільки ж»; володіє елементарними знаннями про форму предметів, об'єктів; розміщення їх у просторі (попереду, позаду, внизу, високо, низько, поруч); розуміє слова, що пов'язані з визначенням відстані (близько – далеко); добирає та об'єднує предмети або їх частини відповідно до форми та величини; виділяє форму, колір, величину об'єктів природи; впізнає і відтворює в пам'яті побачені раніше предмети; розрізняє поняття «багато – мало», «багато – один», встановлює відповідність «більше – менше», «стільки ж»; визначає і називає форму предметів (круг, квадрат, трикутник) та об'ємні геометричні фігури (куля, куб); знаходить геометричні фігури серед предметів, на малюнках; порівнює предмети, об'єкти за величиною, формою, робить спробу

групувати предмети на великі, маленькі; визначає основні напрями руху (вперед, назад, угору, вниз) та розміщення предметів у просторі (тут, там, туди, сюди, ближче, далі, на, під, за, поруч, високо, низько) [45, с. 173-174].

Таким чином, аналіз програм свідчить, що в кожній з них укладачі передбачили завдання щодо формування сенсорної культури в дітей раннього віку: навчати дітей розпізнавати та групувати предмети за величиною, формою, кольором, орієнтуватися в просторі.

Нами також було проаналізовано плани роботи вихователів молодших груп «Бджілка» і «Зірочка» з метою з'ясування, яким чином вирішуються завдання з формування сенсорної культури в дітей третього року життя. Аналіз навчально-виховної документації засвідчив, що формуванню сенсорної культури в дітей третього року життя приділяється належна увага. Робота планується педагогами на заняттях з сенсорного розвитку, з конструювання, малювання, ліплення, аплікації, з фізичного розвитку тощо. Наприклад, під час проведення заняття з сенсорного розвитку «Портрет осіннього листочка» вихователі запланували навчити дітей складати зображення сонечка з його окремих частин, ознайомити з поняттям «довгий», «короткий», навчити розпізнавати і називати жовтий колір, розвивати в них уміння розміщувати довгі і короткі смужки.

При проведенні заняття з сенсорного розвитку «Подорож до казкового лісу» заплановано навчити дітей називати кольори, порівнювати предмети за розміром, величиною, закріпити назви основних кольорів (жовтий, зелений, червоний); заняття «Сонечко і ялинка» мало на меті навчити дітей правильно використовувати прийоми викладання, закріпити їх знання про колір, форму та вміння орієнтуватися у просторі; а на занятті «Подорож до лісу» передбачено закріплення основних кольорів (синій, жовтий, зелений, червоний, білий, чорний), розвиток умінь визначати предмет за контуром, закріплення вміння дітей орієнтуватися в розмірах (визначати великий, маленький, більший, менший); завданнями до заняття «Гараж з воротами» передбачено розвиток

зорової пам'яті, кінестетичного сприйняття за допомогою тактильно-рухового обстеження предмета.

Водночас, як засвідчив аналіз планів, така робота із формування сенсорної культури була передбачена не систематично.

На цьому ж етапі дослідження нами було проведено анкетування вихователів Липоводолинського ЗДО «Веселка» щодо з'ясування на скільки вихователі розуміють поняття «сенсорна культура» і які форми, засоби, методи, прийоми використовують з метою формування сенсорної культури в дітей третього року життя. Запропонована вихователям анкета подана в додатку Б. Проаналізуємо відповіді вихователів.

На запитання «Як Ви розумієте поняття «сенсорний розвиток»?» ми отримали такі відповіді: 70% вихователів дали повну відповідь, вказавши, що сенсорний розвиток – це «розвиток у дітей сенсорних процесів (відчуттів, сприймання, уявлень), які допомагають їм набути досвід орієнтування у зовнішніх властивостях предметів і явищ», водночас 30% – не повну (не вказали, які саме сенсорні процеси треба розвивати в дітей). Загалом на думку більшості вихователів, сенсорний розвиток – це розвиток сприйняття предметів дитиною та виховання в неї уявлення про їх форму, колір, величину, розташування у просторі, запах, смак тощо.

Отже, вихователі в основному правильно розуміють зміст поняття «сенсорний розвиток».

Відповідаючи на запитання «Як Ви розумієте поняття «сенсорна культура?»» 65 % вихователів дали правильну відповідь, а саме: «сенсорна культура – це засвоєння дитиною загальноприйнятих уявлень про колір, форму, розмір, смак та інші властивості предметів», решта вихователів під сенсорною культурою розуміли лише розвиток уявлень про величину, форму і колір предметів. Як бачимо, вихователі ознайомлені з тим, що саме повинна засвоїти дитина у процесі формування сенсорної культури.

На запитання «Які засоби Ви використовуєте з метою формування сенсорної культури в дітей третього року життя?» ми отримали такі результати:

50% вихователів використовують дидактичні ігри, 30% вихователів – іграшки, геометричні фігури, малювання; 20 % вихователів назвали ігри-заняття. Як бачимо, ігри-заняття з метою формування сенсорної культури використовує лише незначна кількість вихователів.

На запитання «На яких заняттях Ви плануєте роботу з формування сенсорної культури в дітей раннього віку?» ми отримали такі результати: 100% вихователів планують формування сенсорної культури на заняттях з сенсорно-пізнавального розвитку; 80% – на заняттях з математики під час ознайомлення дітей з величиною; 50% – з образотворчої діяльності; 50% – з конструювання; 20% – на прогулянках. Отже, робота з формування основ сенсорної культури в дітей 3-го року життя проводиться вихователями на заняття з сенсорно-пізнавального розвитку, з математики, з конструювання, з образотворчої діяльності, на прогулянках тощо.

На запитання «Які методи і прийоми Ви використовуєте з метою формування сенсорної культури в дітей 3-го року життя?» ми отримали такі результати: 100% вихователів використовують такі методи: пояснення, бесіда, накладання-прикладання, порівнювання, ігровий метод. Отже, у процесі формування сенсорної культури в дітей 3-го року життя вихователі використовують низку методів і методичних прийомів.

На останнє запитання «Яким чином Ви закріплюєте отримані дітьми знання про сенсорні еталони?» отримані такі відповіді: 50% вихователів відмітили, що закріплюють отримані знання про сенсорні еталони під час ігор, 30% педагогів – в трудовій діяльності, 20% респондентів – в образотворчій діяльності. Таким чином, 50% вихователів відзначили, що отримані дітьми знання про сенсорні еталони закріплюють в ігровій діяльності, водночас вони не уточнили, це ігри, в які вони грали з дітьми на занятті чи поза ним.

Отже, анкетування вихователів показало, що вони приділяють увагу формуванню сенсорної культури в дітей 3-го року життя, проте рідко з цією метою вихователі використовують ігри-заняття.

Для продовження констатувального етапу експерименту ми визначили критерії, показники та схарактеризували рівні сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя, підібрали методики для проведення діагностування.

За критерії сформованості сенсорної культури в дітей 3-го року життями визначили когнітивний, емоційно-мотиваційний, практично-діяльнісний.

Показники когнітивного критерію: уявлення дітей про колір предметів; уявлення про форму предметів; уявлення про величину предметів.

Показники емоційно-мотиваційного критерію: інтерес до дій з іграшками різної форми, величини і кольору; переживання позитивних емоцій під час гри з предметами різного кольору, форми, величини.

Показники практично-діялісного критерію: вміння дітей співвідносити за кольором та формою знайомі їм предмети; вміння дітей розрізняти предмети за формою, кольором, величиною.

На основі зазначених критеріїв та показників було визначено три рівні сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя: високий, середній та низький.

Високий рівень сформованості сенсорної культури характерний для дітей третього року життя, які розрізняють вісім кольорів (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, білий, чорний); називають 4 – 5 кольорів; розрізняють предмети різних форм: круг, куля, квадрат, кубик, цеглинка; уміють групувати предмети за істотними відмінностями (круг – квадрат, куля – кубик); грукують предмети за двома заданими сенсорними ознаками – величиною і формою; в них наявний стійкий інтерес до дій з іграшками різної форми, величини і кольору; вони переживають позитивні емоції під час гри з предметами різного кольору, форми, величини.

Середній рівень сформованості сенсорної культури характерний для дітей третього року життя, в яких під час розрізнення восьми кольорів (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, білий, чорний) виникають незначні помилки; вони не завжди правильно називають 4 – 5 кольорів; інколи не можуть розрізнити предмети різних форм: круг, куля, квадрат, кубик, цеглинка; інколи потребують допомоги вихователя під час групування предметів за

істотними відмінностями (круг – квадрат, куля – кубик); під час групування предметів за двома заданими сенсорними ознаками – величиною і формою; в них не завжди виникає інтерес до дій з іграшками різної форми, величини і кольору; вони не завжди переживають позитивні емоції під час гри з предметами різного кольору, форми, величини.

Низький рівень сформованості сенсорної культури характерний для дітей третього року життя, в яких під час розрізнення восьми кольорів (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, білий, чорний) виникають значні помилки; вони не називають правильно 4 – 5 кольорів; не можуть без допомоги вихователя розрізнити предмети різних форм: круг, куля, квадрат, кубик, цеглинка; часто потребують допомоги вихователя під час групування предметів за істотними відмінностями (круг – квадрат, куля – кубик); під час групування предметів за двома заданими сенсорними ознаками – величиною і формою; в них не виникає інтересу до дій з іграшками різної форми, величини і кольору; вони рідко переживають позитивні емоції під час гри з предметами різного кольору, форми, величини.

До кожного з критеріїв нами було дібрано низку експериментальних завдань (таблиці 2.1).

Таблиця 2.1.

Критерії, показники та методи діагностики рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя

Критерій	Показники	Методи діагностики
Когнітивний критерій	– уявлення про колір предметів; – уявлення про форму предметів; – уявлення про величину предметів.	дидактична гра «Назви якого кольору»; «Назви фігуру» гра «Великий і маленький».
Емоційно-мотиваційний критерій	– інтерес до дій з іграшками різної форми, величини і кольору; – переживання позитивних емоцій під час гри з предметами різного кольору, форми, величини.	бесіда «З якими іграшками тобі подобається грати?» спостереження за ігровою діяльністю дітей.
Практично-	– вміння дітей співвідносити за	дидактична гра «Обери

діяльнісний критерій	кольором та формою знайомі їм предмети; – вміння дітей розрізняти предмети за формою, кольором, величиною.	доріжку», дидактична гра «Двері до будиночка Колобка», дидактична гра «Пригости Зайчика».

Рівні сформованості сенсорної культури за когнітивним критерієм ми виявляли за допомогою дидактичних ігор «Назви якого кольору», «Назви фігуру», «Великий і маленький».

Дидактична гра «Назви, якого кольору»;

Мета: виявити уявлення дитини про колір предметів.

Матеріал: картина

Вихователь показує предмет на картинці і пропонує дітям назвати, якого він кольору:

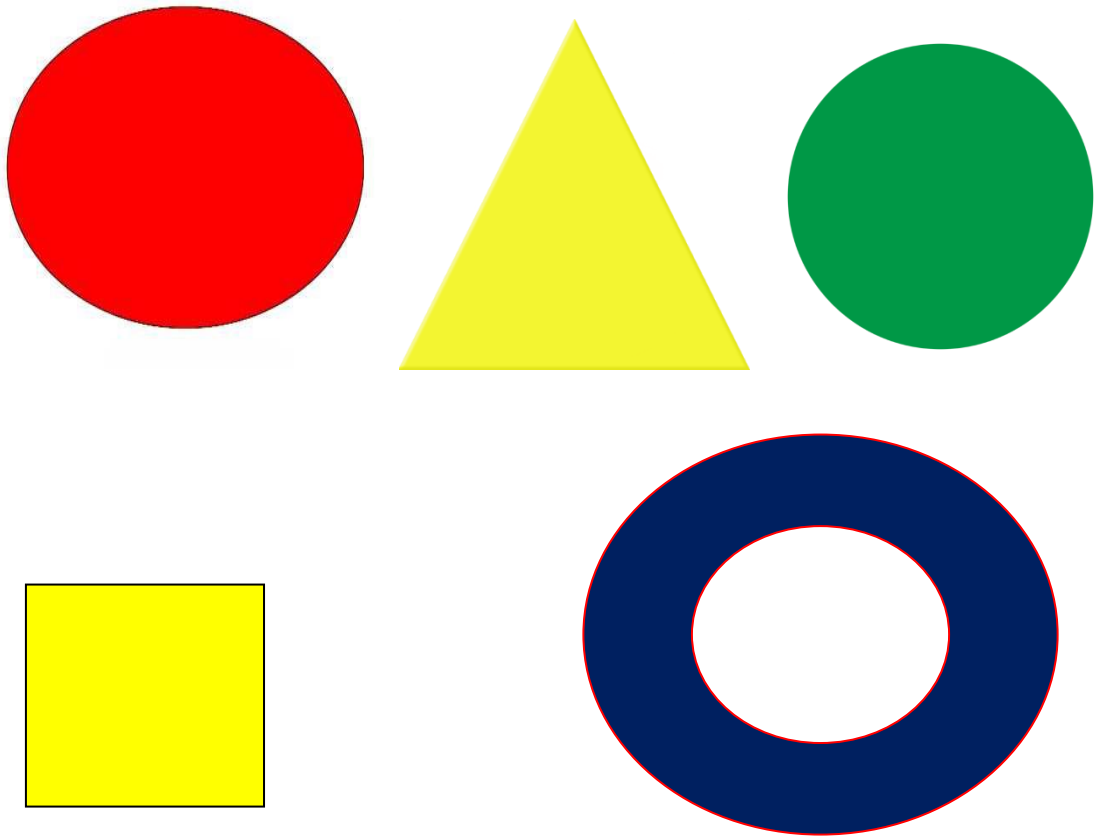
1. Якого кольору квітка?
2. Якого кольору квіти?
3. Якого кольору листя у квітки?
4. Якого кольору сумка?
5. Якого кольору крісло?
6. Якого кольору м'яч?

Дидактична гра «Назви фігуру»

Мета: виявити уявлення дитини про форму предметів.

Вихователь показує дитині геометричну фігуру, а дитина називає її.

Матеріал: набір зображень геометричних фігур: коло, трикутник, квадрат, кільце.

Гра «Великий і маленький»

Мета: виявити уявлення дитини про величину предметів.

Матеріал: парні картинки із зображенням одного предмета, але різних за величиною, 2 коробки: велика і маленька.

Вихователь пропонує дитині розкласти картинки по коробках: велике і маленьке коло, великий і маленький трикутник, великий і маленький квадрат, великий і маленький кубик, велике і маленьке кільце від пірамідки, при цьому ставить дитині питання про величину предмета.

Оцінювання:

За повну, правильну відповідь дитини, яка відповідала високому рівню сформованості сенсорної культури, ми ставили 3 бали; відповідь, яка відповідала середньому рівню, ми оцінювали 2 балами і відповідь, яка відповідала

низькому рівню, була оцінена 1 балом. Відсутня відповідь оцінювалася 0 балів. Отже, високий рівень мала дитина, яка отримала 8-9 балів, середній рівень – 4-7 балів, низький – 0-3 бали.

Результати виконання завдань з формування сенсорної культури в дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм подані в таблицях 2.2, 2.3.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ за когнітивним критерієм (у балах)

№ п/п	П.І. дитини	Дидактична гра «Назви якого кольору»	Дидактична гра «Назви фігуру»	Дидактична гра «Великий і маленький»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Борис Д.	1	1	1	3	Н
2	Олена Є.	2	2	2	6	С
3	Катя Ж.	2	1	1	4	С
4	Злата М.	2	2	2	6	С
5	Анна Л.	3	3	2	8	В
6	Таня П.	2	2	2	6	С
7	Маша Т.	3	3	2	8	В
8	Ніна С .	1	1	1	3	Н
9	Настя Т.	2	2	2	6	С
10	Андрій У.	1	1	1	3	Н
11	Сергій С.	2	2	2	6	С
12	Вова К.	1	1	1	3	Н
13	Андрій П.	2	2	2	6	С
14	Саша Т.	1	1	1	3	Н

Таблиця 2.3

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей КГ за когнітивним критерієм (у балах)

№ п/п	П.І. дитини	Дидактична гра «Назви якого кольору»	Дидактична гра «Назви фігуру»	Дидактична гра «Великий і маленький»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Влада З.	3	3	2	8	В
2	Арсеній Є.	2	2	3	7	С
3	Стас К.	1	1	1	3	Н
4	Марк К.	2	2	3	7	С
5	Віталій К.	3	3	2	8	В
6	Міла К.	1	1	1	3	Н
7	Вітя М.	2	2	2	6	С
8	Єгор О.	1	1	1	3	Н
9	Світлана П.	3	3	2	8	В
10	Валя Р.	2	2	2	6	С
11	Мілана С.	2	2	2	6	С
12	Саша С.	2	2	1	5	С
13	Мирослава Ф.	2	2	2	6	С
14	Кіра Х.	2	1	1	4	С

Проаналізуємо результати виконання дітьми завдань.

За допомогою гри «Назви, якого кольору» було виявлено знання дітьми основних кольорів (червоний, жовтий, зелений, синій). Всі діти безпомилково назвали жовтий і зелений кольори. Синій і зелений кольори назвали по 3 дитини (21,4%) ЕГ (Богдан Д., Андрій У., Саша Т.) та КГ (Арсеній Є., Саша С., Кіра Х.).

Самостійно завдання виконали 14,3% дітей ЕГ та 21,4% дітей КГ. 57,1% дітей ЕГ та КГ показали середній рівень сформованості знань про кольори. Як бачимо, не всі діти експериментальної та контрольної груп орієнтуються в кольорах. Краще всього діти засвоїли жовтий і зелений кольори, гірше – червоний і синій. Отже, знання дітьми кольорів знаходяться на середньому

рівні в ЕГ (57%) і 42,8% у КГ; високий рівень показало 14,3% дітей ЕГ та 21,4% – КГ. На низькому рівні перебуває 37,7% дітей ЕГ та 21,4% дітей КГ.

Гра «Назви фігуру», яка була спрямована на виявлення уявлень дітей про форму предметів, давалися дітям складніше, ніж перше завдання. Не всі діти орієнтувалися в назвах геометричних фігур: Злата М., Андрій П., Саша Т., Богдан Д. (ЕГ) – не назвали трикутник, квадрат, круг вони назвали м'ячиком. Краще за всіх із завдання виконали Таня П., Маша Т. (ЕГ), Міла К., Валя Р., Мирослава Ф. (КГ). Отже, уявлення дітей про форму предметів знаходяться на середньому рівні (42,9% – ЕГ та КГ). Високий рівень сформованості уявлень про форму предметів показало 14,3% дітей ЕГ та 28,6% дітей КГ, середній – 42,9% дітей ЕГ та 50% дітей КГ; низький відповідно 42,8% та 21,4%.

Дидактична гра «Великий і маленький» була спрямована на виявлення уявлень дітей про величину предметів. Ми запропонували дітям розкласти картинки з зображенням моркви, м'яча, кілець від пірамідки різних розмірів по коробках: великий предмет покласти в більшу коробку, менший предмет – у меншу. Це завдання також виконали не всі діти. Богдан Б., Сергій С., Саша Т., Настя Т. робили декілька спроб: спочатку клали картинку з зображенням м'яча у велику коробку, потім перекладали її у маленьку. Самостійно без допомоги дорослого завдання виконали лише 14,3% дітей ЕГ та 21,4% – КГ. Уявлення про величину предмету у більшості дітей ЕГ та КГ знаходяться на середньому рівні (50% дітей ЕГ та 57,1% – КГ). На низькому – 35,7% дітей ЕГ та 21,5% дітей КГ.

Підсумовуючи отримані дані (табл. 2.2. і 2.3) за трьома діагностичними завданнями, можемо констатувати, що сформованість сенсорної культури за когнітивним критерієм у дітей 3-го року життя знаходиться переважно на середньому рівні: 50% у дітей ЕГ та 57,1% – КГ). На високому рівні перебуває 14,3% дітей ЕГ та 21,% – КГ, низький рівень показало 35,7% дітей ЕГ та 21,5% дітей КГ.

Узагальнені кількісні результати виконання завдань дітьми ЕГ та КГ за когнітивним критерієм подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Група	Високий		Середній		Низький	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	2	14,3	7	50	5	35,7
КГ	3	21,4	8	57,1	3	21,5

Як свідчать дані таблиці, сформованість сенсорної культури в дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм знаходиться переважно на середньому рівні, водночас значна кількість дітей (35,7% в ЕГ та 21,5% у КГ) має низький рівень. У цих дітей майже не сформовані уявлення про колір, форму і величину предметів.

Результати дослідження за когнітивним критерієм свідчать, що діти як експериментальної, так і контрольної груп мають елементарні уявлення про колір, форму, величину предметів, які переважно відповідають середньому рівню (50% – ЕГ, 57,1% –КГ).

Рівні сформованості сенсорної культури за емоційно-мотиваційним критерієм ми виявляли під час бесіда на тему: «З якими іграшками тобі подобається гратися?» та у процесі спостереження за ігровою діяльністю дітей.

Бесіда «З якими іграшками тобі подобається гратися?»

Мета: виявити інтерес дитини до дій з іграшками різної форми, величини і кольору.

Вихователь пропонував кожній дитині відповісти на запитання:

1. Скажи, з якою іграшкою тобі більше подобається грати: з великою чи маленькою?
2. Якого кольору тобі подобаються іграшки?
3. Яку форму має твоя улюблена іграшка?
- 4.Опиши свою улюблену іграшку: якого вона кольору, велика чи маленька, яку форму має (круглу, квадратну, трикутну?)

Спостереження за ігровою діяльністю дитини

Мета: виявити переживання позитивних емоцій під час гри з предметами різного кольору, форми, величини

Об'єкти спостереження:

- Яким іграшкам діти надають перевагу в ігровій діяльності?
- Як діти реагують на іграшки різного кольору, форми, величини?
- Які емоції виражають діти під час ігрової діяльності?

Оцінювання:

Повну, правильну відповідь дошкільника, яка відповідала високому рівню сформованості сенсорної культури ми оцінювали 3 балами; відповідь, яка відповідала середньому рівню, ми оцінювали 2 балами і відповідь, яка відповідала низькому рівню, була оцінена 1 балом. Відсутня відповідь оцінювалася 0 балів.

Прояв яскравої позитивної емоції на колір, величину, форму предмета оцінювали 3 балами, недостатній прояв позитивних емоцій на іграшки різного кольору, величини, форми оцінювали 2 балами. Наявність лише інколи позитивних емоцій – 1 балом. Отже, високий рівень мала дитина, яка отримала 10-12 балів, середній рівень – 5-9 балів, низький – 0-4 бали.

Результати виконання завдань з формування сенсорної культури в дітей ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм подано в таблицях 2.5, 2.6.

Таблиця 2.5

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ за емоційно-мотиваційним критерієм (у балах)

№ п\п	П.І. Дитини	Бесіда «З якими іграшками тобі подобається гратися?»	Спостереження за дитиною під час ігрової діяльності			Кількість балів	Рівні сформованості
			колір	величина	форма		
1	Богдан Д.	1	1	1	1	4	Н
2	Олена Є.	2	2	1	1	6	С
3	Катя Ж.	2	1	1	1	5	С
4	Злата М.	2	2	2	2	8	С

5	Анна Л.	2	2	2	2	8	С
6	Таня П.	2	2	2	1	7	С
7	Маша Т.	3	3	2	3	11	В
8	Ніна С.	1	1	1	1	4	Н
9	Настя Т.	2	2	2	2	8	С
10	Андрій У.	1	1	1	1	4	Н
11	Сергій С.	2	2	2	2	8	С
12	Вова К.	1	1	1	1	3	Н
13	Андрій П.	2	2	2	2	8	С
14	Саша Т.	1	1	1	1	4	Н

Таблиця 2.6

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей КГ за емоційно-мотиваційним критерієм (у балах)

№ п\п	П.І. дитини	Бесіда «З якими іграшками тобі подобається гратися?»»	Спостереження за дитиною під час ігрової діяльності			Кількість балів	Рівні сформо- ваності
			колір	величина	форма		
1	Влада З.	1	1	1	1	4	Н
2	Арсеній Є.	3	3	2	2	10	В
3	Стас К.	2	2	2	2	8	С
4	Марк К.	2	2	1	2	7	С
5	Віталій К.	3	2	2	2	9	В
6	Міла К.	1	1	1	1	4	Н
7	Вітя М.	2	1	1	1	5	С
8	Єгор О.	2	2	1	2	7	С
9	Світлана П.	2	2	1	1	6	С
10	Валя Р.	2	1	1	1	5	С
11	Мілана С.	2	1	1	1	5	С
12	Саша С.	1	1	1	1	4	Н
13	Мирослава Ф.	2	1	1	1	5	С
14	Кіра Х.	2	1	1	1	5	С

Проаналізуємо результати виконання дітьми завдань.

За допомогою бесіди «З якими іграшками тобі подобається гратися?» ми виявили інтерес дитини до дій з іграшками різної форми, величини і кольору. Ми з'ясували, що 57,1% дітей ЕГ та 64,2% – КГ проявляють недостатній інтерес до дій з іграшками різного кольору, форми і величини. Дітей звичайно цікавлять іграшки невеликих розмірів, яскраві, переважно круглої форми. Настю Т., Таню П. цікавлять невеличкі ляльки Барбі (їх легше одягати, тримати в руках); Сергія С., Вову К., Андрія У. більш за все цікавлять червоні машинки; Ніні С. подобається складати та розбирати пірамідку; Аня З., Маша Т., Олена Є. люблять грати з різнокольоровими м'ячами середніх розмірів. Катя Ж., Марк К., Єгор С., Аня Л. не виявили особливого інтересу до конкретних іграшок, вони грають з будь-якими іграшками. Каті Ж. більш за все подобаються великі за розміром іграшки: м'які собаки, ляльки, Богдану Д. – великі машини, конячки тощо. Яскравий інтерес до дії з іграшками різного кольору, форми і величини виявили лише в 7,1% дітей ЕГ та 14,2% дітей КГ. У решти дітей (35,7% дітей КГ, 21,4% – КГ) був незначний інтерес до дії з іграшками.

Отже, бесіда з дітьми засвідчила, що більшість дітей (57,1% дітей ЕГ та 64,2% – КГ) виявила недостатній інтерес до дій з іграшками різного кольору, величини, форми. Діти проявляють інтерес до іграшок вибірково. 7,1% дітей ЕГ та 14,2% дітей КГ проявили яскравий інтерес до дії з різними іграшками і у 35,7% дітей КГ, 21,4% – КГ інтерес до іграшок був незначний.

Спостереження за дітьми показало, що не всі вони виявляють інтерес до обстеження іграшок. Так, Настя Т., Маша Т. із задоволенням обстежували різнокольорові мотрійки, пірамідки. Їх більше приваблювали іграшки яскравих кольорів (жовтого, червоного, яскраво-зеленого). Хлопчики - Сергій С., Андрій П., Вова К. із задоволенням гралися з конструктором. Вони будували з них вежі, огорожі, будинки, гаражі для автомобілів тощо. Спостереження за дітьми показало, що до великих іграшок більшість дітей відносяться байдуже, в них не виникає бажання їх обстежувати, гратися з ними.

Усім дітям подобаються іграшки середніх розмірів, яскраві за кольором: великі іграшки, як і занадто маленькі, не викликали інтересу дитини до обстеження. Щодо форми іграшок, то виявлено, що дівчаткам більше подобається обстежувати круглі іграшки, хлопчики з задоволенням обстежували іграшки квадратної форми, використовували і трикутні елементи конструктора в ігровій діяльності.

Отже, спостереження за дітьми в ігровій діяльності засвідчило, що діти надають перевагу яскравим іграшкам: мотрійкам, конструктору, пірамідкам, вони викликають у них інтерес до їх обстеження, бажання грати з ними. Хлопчики, звичайно, використовують у своїй ігровій діяльності конструктор, елементи якого мають різноманітну форму: кубики, квадратики, трикутну і круглу форми. Дівчата виявляють інтерес до невеликих за розміром іграшок круглої форми яскравих кольорів. На колір і величину іграшок яскраво позитивні емоції проявляють 7,1% дітей ЕГ та 14,2% – КГ, недостатньо позитивні емоції на колір, величину і форму іграшок показало 50% дітей ЕГ та 35,7% дітей КГ. Діти проявляють позитивні емоції до іграшок вибірково. Решта дітей (42,9% дітей ЕГ та 50% дітей КГ) лише інколи проявили позитивні емоції при взаємодії з іграшками.

Узагальнені кількісні результати виконання дітьми завдань за емоційно-мотиваційним критерієм подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Група	Високий		Середній		Низький	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	1	7,1	8	57,1	5	35,7
КГ	2	14,2	9	64,3	3	21,5

Як видно з таблиці 2.7., високий рівень сформованості сенсорної культури в дітей 3-го року життя було виявлено у 7,1% дітей експериментальної і 14,2% контрольної груп; середній рівень за цим критерієм

продемонстрували 57,1% дітей експериментальної та 64,3% дітей контрольної груп дошкільників; на низькому рівні перебувало 35,7% дітей експериментальної та 21,5% – контрольної груп дошкільників.

Отже, рівні сформованості сенсорної культури за емоційно-мотиваційним критерієм у дітей ЕГ та КГ на констатувальному етапі дослідження знаходяться також на середньому рівні (57,1% – ЕГ, 64,1% – КГ).

Рівні сформованості сенсорної культури за практично-діяльнісним критерієм ми виявляли за допомогою дидактичних ігор «Обери доріжку», «Двері до будиночка Колобка», «Пригости Зайчика».

Дидактична гра «Обери доріжку»

Мета: виявити вміння дітей співвідносити за кольором та формою знайомі їм предмети.

Ігровий матеріал: різнокольорові смужки з вирізаними кругами, різнокольорові круги.

Вихователь пропонує дітям обрати смужку. Посередині столу ставить тацю з кругами таких же кольорів, які обрали діти на смужках. Дітям необхідно дібрати і покласти у вирізи круги, колір яких збігається з кольором смужки.

Дидактична гра «Двері до будиночка Колобка»

Мета: виявити вміння дітей розрізняти предмети за формою і кольором.

Ігровий матеріал: зображення Колобка в будиночку, квадрати різних кольорів.

Вихователь пропонує кожній дитині зробити для Колобка будиночок, а для цього вона повинна відшукати двері такого кольору, як і віконечко.

Дидактична гра «Пригости Зайчика»

Мета: виявити вміння дітей розрізняти предмети за величиною.

Ігровий матеріал: іграшковий зайчик, велике і маленьке відерце, по п'ять великих і маленьких муляжів морквин на таці.

Вихователь показує зайчика, пропонує дітям його розглянути, погладити. Потім каже, що зайчик просить дітей допомогти йому зібрати морквину і показує тацю з морквою, роблячи акцент на те, що морквина велика і маленька.

Далі експериментатор каже, що великі морквини потрібно класти у велике відро, а маленькі морквини у маленьке відерце. Діти виконують завдання, зайчик дякує їм за допомогу.

Оцінювання:

Повну, правильну відповідь дошкільника, яка відповідала високому рівню сформованості сенсорної культури ми оцінювали 3 балами; відповідь, яка відповідала середньому рівню, ми оцінювали 2 балами і відповідь, яка відповідала низькому рівню, була оцінена 1 балом. Відсутня відповідь оцінювалася 0 балів. Отже, високий рівень мала дитина, яка отримала 8-9 балів, середній рівень – 4-7 балів, низький – 0-3 бали.

Результати виконання завдань з формування сенсорної культури в дітей ЕГ та КГ за практично-діяльним критерієм подано в таблицях 2.8, 2.9.

Таблиця 2.8

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ за практично-діяльним критерієм (у балах)

№ п/п	П.І. Дитини	Дидактична гра «Обери доріжку»	Дидактична гра «Двері до будиночка Колобка»	Дидактична гра «Пригости Зайчика»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Борис Д.	1	1	2	4	С
2	Олена Є.	2	2	2	6	С
3	Катя Ж.	1	1	1	3	Н
4	Злата М.	1	1	1	3	Н
5	Анна Л.	2	2	3	7	В
6	Таня П.	1	1	1	3	Н
7	Маша Т.	1	2	2	5	С
8	Ніна С.	2	2	1	5	С
9	Настя Т.	3	2	3	8	В
10	Андрій У.	1	1	1	3	Н
11	Сергій С.	3	2	2	7	В
12	Вова К.	1	1	1	3	Н
13	Андрій П.	2	1	1	4	С

14	Саша Т.	1	1	1	3	Н

Таблиця 2.9

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей КГ за практично-діяльнісним критерієм (у балах) (констатувальний етап дослідження)

№ п/п	П.І. дитини	Дидактична гра «Обери доріжку»	Дидактична гра «Двері до будиночка Колобок»	Дидактична гра «Пригости Зайчика»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Влада З.	3	3	3	9	В
2	Арсеній Є.	2	2	2	6	С

продовження таблиця 2.9

№ п/п	П.І. дитини	Дидактична гра «Обери доріжку»	Дидактична гра «Двері до будиночка Колобок»	Дидактична гра «Пригости Зайчика»	Кількість балів	Рівні сформованості
3	Стас К.	1	2	3	6	С
4	Марк К.	1	1	1	3	Н
5	Віталій К.	1	2	3	6	С
6	Міла К.	2	2	2	6	С
7	Вітя М.	1	2	3	6	С
8	Єгор О.	1	1	1	3	Н
9	Світлана П.	2	2	2	6	С
10	Валя Р.	3	3	3	9	В
11	Мілана С.	2	2	2	6	С
12	Саша С.	1	1	1	3	Н
13	Мирослава Ф.	2	2	2	6	С
14	Кіра Х.	1	1	1	3	Н

За допомогою дидактичної гри «Обери доріжку» ми виявляли вміння дітей співвідносити за кольором та формою знайомі їм предмети. Дітям були запропоновані різнокольорові смужки із вирізаними кругами та різнокольорові круги. Діти обирали собі смужку, а потім їм треба було знайти круг відповідного розміру і кольору (як смужка).

Самостійно, з першої спроби, завдання виконало 14,2% дітей ЕГ та КГ. 28,5% ЕГ та 35,7% КГ завдання виконали з другої спроби. Ніна С., Настя Т., Андрій П. прикладали круги до отвору, щоб упевнитися в правильності обраної фігури. Богдан Д., Саша Т. навіть тричі робили спробу. З кольором діти теж робили помилки: прикладали круг іншого кольору. 57,1% дітей ЕГ та 50% дітей КГ не змогли співвідносити предмети за кольором та формою.

Отже, в дітей вміння співвідносити знайомі предмети за кольором та формою сформовані на середньому рівні (57,1% у дітей ЕГ та 64,1% – у дітей КГ). На високому рівні зазначені вміння сформовані у 14,2% дітей ЕГ та КГ, на низькому відповідно 57,1% та 64,1%.

Під час гри «Двері до будиночка Колобка» ми з'ясували вміння дітей розрізняти предмети за формою і кольором. Ми запропонували дитині побудувати будиночок для казкового героя. Двері і віконечко повинні бути одного кольору. З цим завданням не впоралося 21,5% дітей ЕГ. Богдан Д., Саша Т. не змогли підібрати двері потрібного розміру і кольору навіть з третьої спроби. Сергій С., Ніна С., Аня Л. виконали завдання правильно з одного разу. Решта дітей зробили по дві спроби за розміром і за кольором. Отже, вміння дітей розрізняти предмети за формою і кольором також знаходяться на середньому рівні (42,9% – ЕГ, 57,1% – КГ). На високому рівні перебуває 14,2% дітей КГ, в ЕГ високого рівня не виявлено, на низькому рівні перебуває 57,1% дітей ЕГ та 28,6% дітей ЕГ.

Дидактичною грою «Пригости Зайчика» ми виявляли вміння дітей розрізняти предмети за величиною. Спочатку ми показали зайчика дитині, запропонували їй розглянути його, погладити. Потім попросили дитину допомогти зайчику зібрати моркву у відерце: велику морквину потрібно покласти у велике відро, а маленьку морквину у маленьке відерце.

Виконання цього завдання показало, що 42,8% дітей ЕГ та 35,7% дітей КГ не вміють розрізняти предмети за величиною. Діти часто плутали відерця для моркви: до великої моркви клали і маленьку, намагаючись більше зібрати моркви для Зайчика. При виконанні завдання були неуважні, зверталися за

допомогою до друзів. 50% дітей ЕГ та 57,1% дітей КГ розрізняють предмети за величиною на середньому рівні. Діти перекладали моркву із одного відерця в інше, дивилися один на одного, зверталися за допомогою до однолітків, до вихователя. Після запитання: «Чому ти положив цю моркву саме в це відерце? Поглянь уважно який розмір має морква?» діти робили правильний вибір, пояснюючи його. Самостійно, без допомоги дорослого з цим завдання справилася лише одна дитина ЕГ (7,1%) та 2 дитини КГ (14,2%).

Отже, вміння дітей розрізняти предмети за величиною знаходяться на середньому рівні у дітей КГ(35,7%) та низькому – у дітей ЕГ (57,1%). Високий рівень показало 14,2% дітей ЕГ та 35,7% дітей КГ, на низькому рівні знаходиться 28,6% дітей КГ, на середньому – 28,5% малят ЕГ.

Узагальнені кількісні результати виконання дітьми трьох завдань за практично-діяльним критерієм подано у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10.

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ та КГ за практично-діяльним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Група	Високий		Середній		Низький	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	1	7,1	7	50	6	42,9
КГ	2	14,2	8	57,2	4	28,6

Як видно з таблиці 2.10, високий рівень сформованості сенсорної культури було виявлено у 7,1 % дітей експериментальної і 14,2 % контрольної груп; середній рівень за цим критерієм продемонстрували 50% дітей експериментальної та 57,2% дітей контрольної груп; на низькому рівні перебували 42,9% дітей експериментальної та 28,6% – контрольної груп.

Отже, на низькому рівні сформованості сенсорної культури за практично-діяльним критерієм на констатувальному етапі дослідження знаходяться 42,9% дітей ЕГ, 28,6% – КГ.

Робота, проведена на констатувальному етапі дослідження серед 28 дітей третього року життя, дозволила з'ясувати, що більшість вихованців не мають достатніх уявлень про колір, форму та величину предметів і не вміють диференціювати предмети за цими сенсорними еталонами.

Отже, більшість дітей показали середній і низький рівні сформованості сенсорної культури, що свідчить про необхідність систематичної роботи з дітьми третього року життя щодо формування в них уявлень про колір, форму і величину та вміння розрізняти предмети за кольором, формою та величиною.

2.2. Система роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять

З метою підвищення рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя нами було розроблено систему роботи, у процесі якої ми реалізовували такі педагогічні умови: врахування рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя; проведення ігор-занять в системі; закріплення отриманих знань і вмінь під час ігор-занять в ігровій, трудовій і самостійній діяльності.

Нами було розроблено перспективний план роботи з формування сенсорної культури в дітей 3-го року в процесі ігор-занять (Додаток).

Для формування первинних уявлень малят про форму, величину і колір величин ми планували проведення ігор-занять у першій половині дня. Закріплення даних уявлень ми планували на другу половину дня.

Ми підібрали ігри-заняття, які допомогли нам сформувати уявлення дітей про величину і форму предметів («Будиночок для ляльки», «Що роблять мотрійки» та інші), добирати предмети за кольором («Кішка Мурка в гостях у малят», гра «Зайчєня»), групувати за величиною і кольором («Склади пірамідку», «Кішка Мурка в гостях у малят»). Закріплення уявлень дітей про величину, розмір і колір предметів, ми проводили як на заняттях, так і в

самостійній художній діяльності, на заняттях з малювання, ліплення, конструювання, на прогулянках тощо.

При плануванні ігор-занять з формування сенсорної культури ми дотримувалися принципу послідовності, який передбачав поступове ускладнення завдань. Тобто спочатку ми формували уявлення дітей про величину предметів (великий – маленький), потім форму (круг, трикутник, квадрат), в останню чергу – про колір (червоний, жовтий, зелений, синій, білий, чорний). Після ознайомлення дітей з величиною, формою, кольором, ми почали вчити їх групувати предмети за розміром, формою, кольором, співвідносити їх за певними властивостями. При ознайомленні дітей з формою, кольором ми спочатку використовували предмети з різко відмінною формою і кольором (круглою – квадратною формою, червоним – синім кольором). Коли діти засвоїли дані поняття, ми ознайомили їх з більш близькими ознаками предметів (круглою та овальною формою, жовтим та помаранчевим кольорами).

Під час формування уявлень дітей про величину предметів ми використовували спеціальний дидактичний матеріал. Ми брали два предмети і пропонували дітям визначити їх абсолютну величину (довгий - короткий) і відносну величину (який предмет довше, а який коротше). Основною вимогою до дидактичного матеріалу – яскраво виражена характеристика предмета, тобто ми брали для порівняння, наприклад, коротку та довгу стрічку. При формуванні початкових уявлень ми спочатку використовувати плоскі предмети: стрічки, палички, олівці. Поступово ми розширювали коло предметів, щоб сформувати в дітей уявлення про те, що якщо вони порівнюють предмети різної довжини, то визначають, який предмет довший, а який коротший; якщо предмети мають різну ширину, то визначають який предмет вужче, який ширше. Ми враховували, той факт, що різний колір виділяє величину, тому спочатку ми пропонували дітям порівняти різнокольорові предмети (стрічки, олівці тощо). Під час формування уявлень про предмет ми давали дітям можливість обстежувати роздатковий матеріал (смужки паперу різної довжини при рівній ширині і, навпаки, різної ширини при рівній довжині; різної довжини, різної

ширини; клаптики тканини різної товщини тощо). Після обстеження предмета ми пропонували дитині називати його довжину.

Продемонструємо це на прикладі фрагменту гри-заняття:

Тема: «Будиночок для ляльки».

Програмовий зміст: вчити дітей аналізувати готову побудову, визначати просторове розміщення її частин (спереду, ззаду, знизу, зверху), вчити складати ціле в заданій послідовності, правильно називати знайомі деталі будівельного набору; активізувати словник дітей словами: спереду, ззаду, вгорі; розвивати самостійність та конструктивні навички; виховувати сенсорну культуру в дітей.

Хід заняття:

Вихователь читає листа з казкового міста:

«Любі діти, над нашим казковим містом пролетів сильний вітер, який зруйнував наші будиночки. Допоможіть нам, будь ласка...». Ляльки.

- Діти, як ми можемо допомогти лялькам? (Збудувати лялькам нові будинки).
- З якого матеріалу потрібно будувати будинки, щоб їх не руйнували сильні вітри?
- Ляльки надіслали нам макет будиночка.
- З чого зроблені стіни? (з цеглин).
- Що є на передній стіні? (вікно).
- А зверху? (дах).
- З чого він зроблений?(з великої призми).
- Двері зроблені з двох цеглинок. Зверніть увагу на колір стін, даху.
- Що ви можете сказати про стіни?
- А про дах?
- А тепер подумайте і скажіть з чого ви будете починати будувати будинок?

Давайте збудуємо будиночки лялькам.

Вихователь показує, як визначити відстань між стінами: кладуть на довгу, вузьку сторону для задньої стіни, до неї приставляють цеглинки для бокових стін.

Вихователь. по закінченню роботи звертає увагу дітей на те, що будиночки у всіх дітей різні за кольором , але однакової будови.

А тепер запрошуємо ляльок до поселитися у будиночках.

Ляльки дякують за гарні будиночки.

При формуванні уявлення дитини про довжину предмета ми застосовували такі прийоми як показ довжини, ширини, проводили пальцем за вказаною протяжністю, «вимір» розведеними пальцями або руками, прийоми накладання або прикладання при порівнянні двох величин.

Обстеження предметів давало малятам можливість визначити напрям кожної конкретної протяжності, а це дозволяло визначити суттєві відмінності предметів. Діти дізналися, що, показуючи довжину предмета, треба руку переміщати зліва направо, уздовж предмета, а при показі ширини – руку треба переміщувати впоперек предмета, при показі висоти – знизу нагору або зверху вниз, при показі товщини – розводять пальці рук і ступінь розведення залежить від товщини предмета. Товщину округлих предметів показують шляхом їх обхвату. Процес обстеження предмету ми супроводжували словом, називати ознаки величини, які обстежували. Коли діти ознайомилися з ознаками предметів, вони називали їх при порівнянні двох предметів. Ми намагалися, щоб малюки осмислено вживали слова «довжина», «ширина», «висота», «товщина». При порівнянні величин ми вчили дітей використовувати такі прийоми порівняння як накладання і прикладання.

На заняттях діти виконували такі вправи на порівняння:

- на столі розклали дві смужки і просили дитину показати довгу або, навпаки, коротку смужку;
- перед дітьми розклали смужки різної довжини і пропонували їм знайти смужку такої ж довжини;
- із двох брусків ми пропонували дитині взяти найдовший брусок і показати його довжину, потім показати довжину короткого бруска;
- клали перед дитиною два олівця і пропонували дитині знайти довший і покласти його вгорі, а короткий покласти під ним.

У процесі виконання цих вправ у дітей розвивався окомір, вони накопичували досвід уміння розрізняти розміри, який розширював чуттєву основу знань; збагачувалася і вдосконалювалося мовлення дітей завдяки використанню позначень величини предметів відповідними словами. На заняттях з художньої праці (конструювання) діти використовували такі вирази: «Це короткий брусок» (Олена Є., Ніна С., Настя Т.), «Лялька довго йде у свій будиночок. Доріжка довга» (Маша Т., Аня Л., Злата М.), на заняттях з сенсорного розвитку діти використовували вирази: «Я показав вузьку стрічку» (Андрій У., Вова К., Борис Д.), «Я показав великий брусок» (Саша Т., Сергій С.) тощо. Ми вчили дітей називати розмір предметів, зіставляючи й протиставляючи їх одне одному, наприклад: «Жовта стрічка коротша за зелену. Зелена довша за жовту», «Верхня коробка вужча. Нижня коробка ширша за верхню». Червоний олівець товстіший від блакитного. Блакитний тонший за червоний».

Наводимо фрагмент заняття на формування уявлень про розмір на тему: «Що роблять мотрійки?»

Тема: «Що роблять мотрійки?»

Програмовий зміст: ознайомити дітей з новою якістю предмета – розміром; закріпити знання дітей про колір і форму; розвивати мовлення, мислення; залучити дітей до створення емоційного настрою: виховувати інтерес до різних іграшок.

Матеріал. Комплект мотрійок (сувенірний), який містить шість-вісім предметів); брусок або смужка для відокремлення однієї групи мотрійок від іншої.

Хід заняття:

Вихователь ставить на стіл велику мотрійку і говорить:

- Подивіться, яка красуня до нас прийшла!
- У що одягнена мотрійка?
- Якого кольору її сарафан, хустинка?

Вихователь піднімає її і здивовано каже:

– Щось вона важка. Може там щось є? Давайте подивимося!

Вихователь відкриває мотрійку, вимовляючи з дітьми такі слова: «Мотрійка, мотрійка, відкрийся трішки».

Вихователь звертає увагу на те, що мотрійки різного зросту, різні за висотою. Запитує:

– Яка з мотрійок вища? Якого кольору хустинка у вищої, а якого – у нижчої?

Потім, взявши до рук нову мотрійку, знову пропонує вгадати, чи не заховано в ній ще чого-небудь. Діти знову говорять хором ті самі слова: «Мотрійка, мотрійка, відкрийся трішки!». Так продовжується доти, доки не розкриють всі мотрійки.

Поставивши їх у ряд за зростом, вихователь звертає увагу дітей на те, що кожна мотрійка вдягнена по-своєму і що кожна наступна мотрійка нижча від попередньої на цілу голову. Після цього він розділяє мотрійок на дві рівні групи і каже:

– Всі мотрійки, як і діти, ходять до дитячого садка, але тільки високі мотрійки підуть у старшу групу, а маленькі – у молодшу.

На столі виділяється місце для старшої і для молодшої груп (відгороджується паличкою, бруском, рискою).

Вихователь викликає дітей по одному і дає їм завдання – відвести будь-яку мотрійку, яку вона сама обере, до старшої або молодшої груп. Це питання вирішує сама дитина. Решта дітей разом з вихователем перевіряють правильність її дії. Коли всі мотрійки потраплять у відповідні групи, вихователь підводить підсумок:

– Мотрійки вищі потрапили до старшої групи, вони більші, а низькі мотрійки прийшли до молодшої групи, вони ще маленькі, от підростуть і підуть до старшої групи. А тепер нехай наші мотрійки трохи поведуть хоровод, а ми перепочинемо!

Аналогічні заняття-ігри проводили з тем «Посадимо ляльок на лавки» (на довгу – багато ляльок, на коротку – одну), «Поставимо машини в гаражі»

(широкі – у широкі ворота, вузькі – у вузькі ворота, високі машини – у високі гаражі, низькі машини – у низькі гаражі), «Хто швидше прийде у свій будиночок?» (Ведмедик йде по довгій доріжці, зайчик – по короткій. Як ви вважаєте, хто швидше прийде у свій будиночок?»), «Підбери стрічки для бантиків лялькам, ведмедикам». Для уточнення, закріплення знань про величину предметів ми проводили ігри «Знайди і опиши», «Що там?», «Підбери пару».

При ознайомленні дітей з формою предметів ми звичайно використовували геометричні фігури. Діти 3-го року життя геометричні фігури сприймали як конкретні іграшки. Наприклад: діти сприймали кулю не як геометричну фігуру, а як іграшку, яку можна котити, нанизувати на стержень у піраміді. Кубики для них – це будівельний матеріал. У процесі навчання діти засвоїли назви таких геометричних фігур: куля – кругла, вона котиться. а в кубика і сторони, він не котиться, кубики можна ставити один на одного, будувати з них сходи, доріжки, будиночки, тощо. Ознайомлення дітей з геометричними фігурами ми проводили від час їх активної діяльності з предметами: діти їх розглядали, тобто оволодівали простим способом обстеження. Вони прагнули торкнутися предмета, взяти його в руки, потримати.

Отже, основним способом ознайомлення дітей з формою було його обстеження. Найчастіше предмети діти обстежували коротким зоровим сприйняттям або хапальною дією руки, але це не давало їм повного уявлення про форму. Тому ми вчили дітей обстежувати форму предмета зоровим, дотиковим і руховим способами, супроводжуючи показ поясненням геометричних фігур та їх особливостей.

Отже, основними прийомами формування в дітей уявлень про форму предметів були показ, розглядання, обстеження їх моделей дотиково-руховим способом.

Продемонструємо це на прикладі фрагменту гри-заняття «Будинок».

Тема: «Будинок».

Програмовий зміст: познайомити дітей з геометричною фігурою «квадрат»; вчити дітей розуміти та розрізняти поняття «високий», «низький»; розвивати вміння порівнювати «один-багато»; розвивати мовлення, мислення; виховувати турботу про тварин.

Хід заняття:

Дидактична гра «Будиночок на горі»

– На картинці намальовано небо і земля. Покажіть небо. Покажіть землю. Візьміть в руки будиночок і прикладіть його до картинки. В яку частину картинки ви доклали будиночок, до неба чи до землі? Чому? А тепер викладіть на картинку сонечко і хмари. Куди ви викладете сонечко і хмари? На небо. А навколо будинку вирости квіти. Де ви розкладете квіти? На землі навколо будинку.

- Скільки у вас будинків? Один будинок. Скільки квітів? Багато квітів. Скільки сонечок? Одне сонечко. Скільки хмар? Дві хмарки.

Аплікація «Вікна»

– От нові красиві будинки. Але як у них заселяти мешканців? Вікон немає! Давайте зробимо вікна для цих будиночків. Ось вікна – квадрати. Приклейте їх у потрібному місці.

Парні картинки «Будиночки».

– Ось картинки загубилися. Знайдіть таку ж саму картинку. Діти знаходять таку ж картинку як у них. Картинки розкладаються на килимі, а їх пари дають дітям. Дидактичний вправа «Високий-низький будиночок».

– Перед вами будиночки. Давайте їх порахуємо. Один, два, три. Подивіться, який з будиночків найвищий? А який найнижчий? Порахуйте, скільки поверхів у найвищому будиночку? Скільки поверхів у найнижчому будиночку? Скільки поверхів у середньому будиночку?

– Зараз я накрию хусточками всі три будиночки, а ви відгадаєте, де який будиночок захований. Під якою хустинкою захований найнижчий будиночок? Найвищий? Середній будиночок?

Дидактична гра «Чий будиночок»

– На картинці зображені три будиночки – високий, низький і найнижчий. Дітям дають три фігурки – жираф, бегемот і змія. Діти, подумайте, хто в якому будиночку живе? В якому будиночку живе жираф? У найвищому будиночку. Чому ви так вирішили? А в якому будиночку живе бегемот? Бегемот живе в будиночку нижчому. Чому? Який будиночок підійде для змії? Для змії підійде будиночок найнижчий. Чому?

Молодці, діти.

При ознайомленні дітей з кольором предметів ми використовували методи показу, пояснення, порівняння двох предметів. Дітям важче було сприймати колір предмету, адже вони не могли його обстежити. Ми клали перед дитиною декілька предметів різного кольору і пропонували їй знайти предмет такого ж кольору як предмет, що лежав у нас на столі. Зорово обстежуючи предмет, дитина поглядом відшукувала аналогічний предмет і показувала його нам. Дітей ми ознайомлювали з кольором і в процесі роботи з пірамідкою. Ми зверталися до дитини з проханням подати нам велике жовте кільце, потім синє кільце, жовте і так далі. Серед розкладених предметів різного кольору ми пропонували дитині знайти зелений, потім синій, жовтий, червоний предмет. На погулянках ми звертали увагу дітей на колір листя, трави, неба, хмаринок на небі, сонця, квітів тощо.

Так поступово діти засвоювали основні кольори: червоний, жовтий, синій, зелений, навчаються співвідносити предмети за кольором.

Продемонструємо це на прикладах фрагментів ігор-занять:

Тема: «Кішка Мурка в гостях у малят».

Програмовий зміст: закріпити знання дітей про основні кольори; вчити добирати предмети за кольором, розуміти, що різні об'єкти можуть бути однакового кольору; розвивати відчуття кольору, увагу, мовлення; виховувати бережне ставлення до тварин.

Хід заняття:

- Діти, у кішки Мурки загубилися кошенята. Допоможемо кішці Мурці знайти її кошенят? Відповіді дітей.
- Діти, давайте покличемо сонечко і запитаємо у нього чи не бачило воно маленьких кошенят. Діти кличуть сонечко.
- Погляньте он і сонечко із-за хмаринки виглянуло, але воно чомусь дуже сумне, давайте уважно поглянемо, чого не вистачає у сонечка (промінців). Відповіді дітей.
- Давайте допоможемо сонечку знайти його промінчики. Якого кольору сонечко? (Жовтого). То ж і промінці у нього якого кольору? (Жовті).

Дидактична гра «Промінчики для сонечка»

Діти вибирають промінці жовтого кольору і викладають їх біля макету сонечка.

- Ось сонечко уже усміхається.
- Сонечко ти не бачило кошенят?
- Сонечко каже, що кошенята побігли он на ту галявину.
- Дякуємо тобі, сонечко.

Діти з вихователем, Муркою йдуть далі.

- Що за диво в лузі, діти?

Пурхають барвисті квіти!

Спритно крильцями махають

І пустують, і літають

Здогадались діточки,

Що вони за квіточки? (Метелики).

- Молодці, діти, а давайте запитаємо у метеликів, чи вони не бачили маленьких кошенят.
- Метелики кажуть, що бачили, але вони хочуть щоб ми з ними погрались.
- Пограємось з метеликами? Відповіді дітей.

Дидактична гра «Посади метелика на квіточку»

Діти добирають метелика та квіточку за кольором.

- До побачення метелики з вами було дуже весело, але нам потрібно йти далі шукати кошенят.
- Метелики сказали, що кошенята пішли в лісок.
- Ой скільки тут грибочків, вони мабуть також хочуть з нами погратися.

Дидактична гра «Чарівні грибочки»

Потрібно до кожного грибочка підібрати правильно форму і колір.

- Грибочки ми з вами погрались, а ви нам не допоможете знайти маленьких кошенят.
- Грибочки кажуть, що кошенята побігли за хмаринкою.
- Дякуємо вам грибочки.

Малята, а он і хмаринка.

Крап-крап-крап хмаринка плаче

Ой сумна вона одначе!

Що трапилось хмаринка, чому ти така сумна?

- Хмаринка каже, що їй дуже сумно, ніхто з нею не грається.
- Пограємо з хмаринкою? Відповіді дітей.

Рухлива гра «Сонечко і дощик»

- Хмаринка, ми з тобою погрались, а ти не бачила куди побігли кошенята.
- Хмаринка каже, що вони побігли он по тій стежечці.

Всі йдуть по стежці і знаходять кошенят, які граються з маленькою мишкою.

- Малята, а якого кольору наші кошенята? Відповіді дітей.

Мурка: Це ж мої маленькі кошенята.

Дякую вам, малята, що допомогли мені знайти моїх кошенят.

Ознайомивши дітей з основними характеристиками предметів, ми почати вчити їх групувати за певними ознаками. В якості дидактичного матеріалу слугували картки з 2 смужками, на одній з них були зображені 3-5 геометричних фігур на однаковій відстані один від одного. Інша смужка була вільною. Ширина смужок не перевищувала 3-4 см (ширина всієї картки 6-8 см).

В якості роздаткового матеріалу ми використовували площинні кольорові зображення предметів (ялиночок, грибів, м'ячів тощо), об'ємні дрібні іграшки і

моделі геометричних фігур (круги, квадрати, трикутники). Якщо дитина відчувала труднощі орієнтування в просторовому розташуванні малюнків на картці, то ми картку розбивали на клітки. Кожен малюнок предмету опинявся в окремій клітці, а під ним була клітка без малюнка. Спочатку ми навіть давали картки, на яких від кожного малюнка верхньої смужки була проведена стрілка до нижній смужці. Стрілки допомагали малюку співвіднести предмети з малюнками картки.

Коли діти використовували прийом накладання, то вони просто розрізняли і закривали малюнки предметів. З часом ми зробили завдання більш складним: ми пропонували дитині прикладати предмети точно під картинками, враховуючи інтервали між ними (тобто їх просторове розташування). Перш ніж познайомити дітей із способом прикладання, ми пропонували дітям накласти іграшки (картинки) на малюнки карток. Це дозволяло пов'язати новий спосіб дії з раніше засвоєним. Також ми пропонували одній дитині виконувати завдання на набірному полотні. Малюки зіставляли свої результати з тими, що були відбиті на набірному полотні. З'ясувавши, що діти правильно виконали завдання, тобто наклали стільки предметів, скільки намальовано, ми показували їм новий спосіб. Дитина знімала накладені картинки одну за іншою і поміщала їх на нижню смужку, причому кожен предмет прикладала точно під його зображенням на верхній смужці. На закінчення цієї вправи, дитина з'ясовувала, що на нижній смужці предметів стільки ж, скільки на верхній.

Пізніше замість карток ми почали використовувати геометричні фігури. Одні діти працювали з картками, інші – з геометричними фігурами. Така заміна матеріалу сприяла узагальненню знань дітей. Вони бачили: різних іграшок можна узяти рівну кількість («стільки, скільки ж»).

Продемонструємо фрагмент гри-заняття з теми: «Цікава подорож до лісу» з розвитку умінь групувати предмети за величиною, на дотик, на звук.

Тема: «Цікава подорож до лісу».

Програмовий зміст: продовжувати ознайомлювати дітей з основними кольорами (жовтий, зелений, червоний); вправляти в умінні групувати

предмети за величиною (великі, маленькі) та на дотик (жорсткі, гладенькі) на звук (дзвенить, шурхотить); розвивати увагу, мовлення; виховувати бережне ставлення до об'єктів природи.

Матеріал: іграшки (білочка, ведмідь); листочки (жовті, зелені, червоні), (гладенькі, жорсткі), грибочки.

Хід заняття:

Групове приміщення оформлено, як осінню галявину (дерева, куці, опале листя). Вихователь пропонує дітям пройти по доріжці.

Тупотять маленькі ніжки,
Йдуть гуляти малюки.
По рівнесенькій доріжці
На галявину прийшли.

Вихователь.

Куди нас привела доріжка?
Ми потрапили з вами на лісову галявину.
В гості знов до нас прийшла
Осінь золотиста
У лісочку із гілля
Облітає листя.

Дидактична гра «Впізнай на дотик і розклади листочки по кошиках».

Нумо, пограємо, листочків назбираємо. Придивіться уважно, під деревами листочки різні, одні гладенькі, інші шершаві. Всі шершаві листочки зберемо до шершавого кошика, гладенькі листочки зберемо до гладенького кошика .

- Який в тебе листочок?
- Куди ти його покладеш?

- Діти, ми з вами потрапили в гарний, чудовий ліс. Як ви гадаєте, хто живе в лісі? (зайчик, їжачок, білочка, ведмідь).

- Зараз я хочу вас з ними познайомити.

Пухнаста, маленька,
Руденька, жвавенька

Прудкі стрибають ніжки,

Гриби їсть та горішки.

Хто це на пеньочку сидить?

Гра «Опиши білочку»

Розкажіть, яка білочка? (Руда, маленька, пухнаста, м'якенька).

- Чим любить ласувати білочка? (горішки, гриби, шишки).

- Тут у кошику і кругленькі горішки, і довгі шишки, великі і маленькі грибочки. Допоможемо білочкам розкласти грибочки, шишки, горішки: великі до великих, маленькі до маленьких.

Дидактична гра «Нагодуй білочку» (класифікація за розміром: великі, маленькі)

Діти, ми забули за ведмедика. Давайте його знайдемо. (знаходять ведмедика під деревом).

Дидактична гра «Визнач, де знаходиться ведмедик» (поняття «під», «на», «за»)

Де сидить ведмедик? (Під деревом).

А зараз де сидить ведмедик? (за кущиком, на пеньочку).

Молодці, діти.

Значну увагу ми приділяли формуванню правильних навичок. Ми стежили, як діти прикладають предмети, у разі помилки дитини, ми вказували на помилку і пояснювали її причину. («Ти взяв більше предметів, ніж треба; ти розкладав грибочки не точно один під іншим; ти не залишив віконець тому тобі не вистачило грибочків; ти зробив різні віконця і у тебе залишилися грибочки»)

Завдяки такому поясненню Таня П., Ніна С., Андрій У. та інші швидко навчилися співвідносити предмети за кольором, формою, розміром.

Наводимо фрагмент гри-заняття із закріплення дітьми кольору та величини предметів.

Тема: «Ми подорожуємо».

Програмовий зміст: продовжувати вчити дітей називати кольори, порівнювати предмети за розміром, величиною; закріпити знання назв українського національного одягу; розвивати пам'ять, увагу; виховувати любов до тваринного світу, сенсорну культуру.

Хід заняття:

– Діти, сьогодні до нас в гості завітала лялька Оленка, яка говорить, що любить подорожувати.

– Давайте з нею привітаємось.

– Добрий день, Оленко!

– Діти, подивіться, як гарно вдягнена лялька Оленка. Це сорочка-вишиванка. Саша, якого кольору сорочка?

– Діти, а спідничка, якого кольору?

– А чобітки якого кольору?

– На голові у Оленки віночок із стрічками. Діти, якого кольору стрічки?

– Оленка нас запрошує у подорож до чарівного лісу. Встали всі, зробили поїзд і поїхали. Діти, подивіться, яка краса в лісі? Якого кольору ялиночки?

Так, ялинки зеленого кольору.

– А чи однакові вони за розміром? Правильно, вони неоднакового розміру.

– Ось ця ялинка, яка за розміром?(Велика).

– Правильно, велика. А ця ялинка, яка за розміром? (Маленька).

– Правильно, маленька. Діти, а хто це під ялиночкою сховався?

– Зайченята.

– Зайченята, а чому це ви плачете?

Діти-Зайченята: – Ми грались, грались і забули, яка доріжка веде до наших домівок?

– Діти, допоможемо зайченятам? Ви бачите, що всі зайченята різного кольору, і домівки в них різних кольорів.

Дидактична гра «Знайди будиночок».

Вихователь роздає кожній дитині по будиночку одного з кольорів і дитина відшукує зайчика такого ж кольору.

– Молодці, всі допомогли зайченятam. А тепер, щоб зайчики не боялися сірого вовка, давайте навколо будинків побудуємо парканчик. Як називається цей будівельний матеріал?(Цеглинка).

– Щоб парканчик був високий, треба цеглинку ставити на меншу частину. Ось і побудували ми зайчатам парканчик. Сподобалось вам у лісі?

А тепер час нам повертатись додому. Зробили поїзд, поїхали.

– Ось ми і повернулись до дитячого садочка.

– Куди ми із вами подорожували?

– Кого ми зустріли в лісі?

– Якого кольору були зайченята?

– Молодці, діти.

На цьому занятті діти закріпили назви кольорів: синій, червоний, зелений, білий; величину предметів – більший-менший, великий-маленький.

Заняття ми проводили систематично, два рази на тиждень. Завдання дітям давалися у вигляді інструкції. Якщо у дитини були сформовані ще недостатні уявлення про форму, розмір, колір, то наші інструкції були поширеними, поступово ми їх згортували. І коли діти у достатній мірі засвоїли матеріал, то інструкції ми подавали у згорнутому вигляді:

– візьми будь-яку іграшку;

– подивися на мої іграшки;

– поклади свою іграшку поруч з такою ж моєю.

Більш всього дітям сподобалися ігри-заняття з будівельним матеріалом. Борис Д., Андрій У., Саша Т. із задоволенням будували паркани, гаражі для машин, дівчатка Настя Т., Катя Ж., Олена Є. будували будинок для ляльки Олени. У процесі конструювання діти закріпили уявлення про форму предметів, їх розмір, навчилися співвідносити предмети за розміром і формою. На занятті «Подорож до казкового лісу» діти навчилися порівнювати предмети за розміром, матеріал заняття був закріплений у самостійній художній

діяльності. На занятті «Сонечко і ялинка» діти отримали уявлення про форму предметів і закріпили ці уявлення у процесі заняття-гри з конструювання «Ми пофантазуємо – будівлю добудуємо» та під час гри-заняття з елементами ліплення «Оладки для ведмедика та Марійки».

Дуже сподобалось дітям гра-заняття, на якому вони склали пірамідку. Складання пірамідки закріпило уявлення дітей про величину, колір предметів, малята навчилися групувати кільця пірамідки за величиною і кольором. А гра-заняття «Великі та маленькі овочі» допомогло дітям закріпити уявлення про колір, уміння їх розрізняти предмети за величиною, співвідносити за розміром, розташовувати готові форми на папері тощо.

Особливу увагу ми приділяли дітям, які показали низький рівень сформованості сенсорної культури: Єгору О., Борису Д., Ніні С., Андрію У., Вові К., Саші Т. При поясненні нового матеріалу ми зверталися до них з питанням «Повтори, який це колір», «Повтори яка стрічка довша», «Яку форму має ця фігура? (Квадрат)». Якщо дитина не відповідала, ми зверталися за допомогою до інших дітей, а потім пропонували повторити відповідь слабким дітям.

Отримані знання діти закріплювали і у процесі конструювання. Так на занятті «Будиночок для ляльки» (додаток К), ми вчили дітей аналізувати готову будову, визначати просторове розміщення її частин (спереду-ззаду, знизу-зверху), вчили складати ціле в заданій послідовності, правильно називати знайомі деталі будівельного набору. Діти будували дім для ляльки, використовуючи в якості будівельного матеріалу кубики, цеглини, призми, бруски, циліндри, конуси. Цеглинки ми вибрали одного кольору, а призми – іншого. Діти працювали за зразком, який ми підготували заздалегідь.

Наведемо фрагмент заняття.

Тема: «Ми пофантазуємо – будівлю добудуємо».

Програмовий зміст: закріпити знання дітей про форму, величину, колір геометричних фігур; розвивати в дітей бажання самостійно конструювати; вправляти в умінні робити споруди з будівельного матеріалу, використовувати

під час побудови раніше набуті навички, стимулювати до називання будівельного матеріалу (кубик, цеглинка) та споруд; розвивати пам'ять, творче мислення, уяву, дрібну моторику.

Хід заняття:

На столиках недобудовані будівлі знайомих дітям споруд (дорога, будинок, гараж, ліжко тощо).

Вихователь показує малятам кубик та цеглинку.

- Що це у мене в руках?
- Що з цим можна робити?
- Чи любите ви будувати?
- Ось і я почала будувати, але не встигла закінчити свою роботу. Чи можете ви мені допомогти?

Вихователь спонукає дітей розглянути елементи споруд, уявити, що з цього можна добудувати та виконати завдання. По закінченню роботи спонукає до називання готових будівель.

- Дякую, ви мені дуже допомогли, які гарні будівлі у вас вийшли. Я хочу вам віддячити за вашу старанність і ось приготувала вам іграшки.

Вихователь пропонує дітям невеликі іграшки на вибір (машина, лялька, качечка, собачка, котик та ін.), спонукаючи висловлювати своє прохання словами: «Дайте мені, будь ласка, ...». Потім пропонує придумати і самостійно збудувати будівлю, щоб можна було погратись обраною іграшкою.

- Молодці. У вас вийшли дуже гарні будівлі, тепер ваші іграшки чекають, коли ви з ними пограєтесь.

Вихователь спонукає кожну дитину назвати іграшку, будівлю, ігрові дії з ними та виконати їх.

У процесі роботи дітей ми допомагали їм з визначенням відстані між стінами. По закінченні роботи ми звернули увагу дітей, на те, що у всіх дітей будиночки різні за кольором, але однакові за будовою.

На наступних заняттях з конструювання («Пофантазуємо – будівлю добудуємо» (додаток К), «Гараж з воротами» (додаток К)) та у самостійній

діяльності діти самостійно будували будиночки для різних іграшок втілюючи власний задум. Іграшки давали дітям невеличкі, щоб після побудови будиночка діти мали змогу грати з ними.

Отже, у процесі ігор-занять з сенсорного розвитку, занять з аплікації, самостійної ігрової діяльності ми в дітей 3-го року життя формували сенсорну культуру. Після проведення формувального етапу педагогічного експерименту ми провели повторне діагностування дітей експериментальної та контрольної груп.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Метою контрольного етапу дослідження було виявлення ефективності проведеної системи роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять. Діагностування проводилося за критеріями, показниками, діагностичним матеріалом констатувального етапу.

За допомогою дидактичних ігор «Назви якого кольору», «Назви фігуру», «Великий і маленький» ми дізналися як змінилися уявлення дітей про величину, форму, колір. Результати повторного виконання завдань з формування сенсорної культури дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм подані в таблицях 2.11, 2.12.

Таблиця 2.11

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ за когнітивним критерієм (у балах) (контрольний етап дослідження)

№ п\п	П.І. дитини	Дидактична гра «Назви якого кольору»	Дидактична гра «Назви фігуру»	Дидактична гра «Великий і маленький»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Борис Д.	2	2	2	6	С
2	Олена Є.	2	2	2	6	С
3	Катя Ж.	2	1	1	4	С
4	Злата М.	3	3	2	8	В
5	Анна Л.	3	3	2	8	В

6	Таня П.	2	2	2	6	С
7	Маша Т.	3	3	2	8	В
8	Ніна С.	2	2	1	5	С
9	Настя Т.	3	3	2	8	В
10	Андрій У.	2	2	2	6	С
11	Сергій С.	2	2	2	6	С
12	Вова К.	2	2	2	6	С
13	Андрій П.	2	2	2	6	С
14	Саша Т.	2	2	2	6	С

Таблиця 2.12

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей КГ за когнітивним критерієм (у балах) (контрольний етап дослідження)

№ п\п	П.І. дитини	Дидактична гра «Назви якого кольору»	Дидактична гра «Назви фігуру»	Дидактична гра «Великий і маленький»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Влада З.	3	3	2	8	В
2	Арсеній Є.	2	6	7	7	С
3	Стас К.	1	1	1	3	Н
4	Марк К.	2	6	7	7	С
5	Віталій К.	3	3	2	8	В
6	Міла К.	2	6	7	7	С
7	Вітя М.	2	6	7	7	С
8	Єгор О.	1	1	1	3	Н
9	Світлана П.	3	3	2	8	В
10	Валя Р.	2	6	7	7	С
11	Мілана С.	2	6	7	7	С
12	Саша С.	2	1	1	4	С
13	Мирослава Ф.	2	6	7	7	С
14	Кіра Х.	2	1	1	4	С

Проаналізуємо їх.

Аналіз виконання дидактичної гри «Назви якого кольору» засвідчив, що знання основних кольорів (червоного, жовтого, зеленого, синього) в дітей експериментальної групи значно покращились: діти безпомилково назвали всі кольори, із запропонованих їм предметів. У контрольній групі залишилися діти, в яких виникли труднощі під час визначення синього та зеленого кольорів: Арсеній Є., Саша С., Кіра Х. Кількість дітей, які самостійно виконали завдання в експериментальній групі, збільшилась на 21,5%, серед дітей контрольної групи – на 7,1%. У більшості дітей уявлення дітей про кольори залишилося на середньому рівні: у 57,5% дітей ЕГ та у 42,9 % дітей КГ. У дітей виникли труднощі при визначенні синього та зеленого кольорів (Арсеній Є., Саша С. переплутали їх назви). Як, бачимо, не всі діти контрольної групи орієнтуються в кольорах. Отже, показники, які стосуються знання дітьми кольорів, порівняно з констатувальним етапом, покращилися, але залишилися на середньому рівні: 57,5% в ЕГ та 42,9% у КГ.

За допомогою гри «Назви фігуру» ми дізналися, як змінилися уявлення дітей про форму предметів. Аналіз результатів виконання завдання засвідчив, що діти експериментальної групи значно покращили свої уявлення про форму предметів: навіть діти, які слабо справилися із завданням на констатувальному етапі, продемонстрували знання геометричних фігур (Злата М., Андрій П., Саша Т., Богдан Д. добре засвоїли геометричні фігури «трикутник», «квадрат», «круг»). 14,2% дітей КГ самостійно завдання не виконали. Всі діти експериментальної групи виконали завдання. Отже, уявлення дітей КГ про форму предметів залишилися на середньому рівні (50%), у дітей експериментальної групи вони підвищилися до високого рівня: 57,5%. Дітей з низьким рівнем в експериментальній групі не виявлено.

Повторно проведена дидактична гра «Великий і маленький» дозволила нам з'ясувати, як змінилися уявлення дітей про величину предметів. Більшість дітей експериментальної групи (50%) самостійно, без допомоги дорослого, виконали завдання. Діти впевнено розклали всі запропоновані картинки з зображенням великих і маленьких предметів по відповідним коробкам. Діти ЕГ,

які на констатувальному етапі не виконали цього завдання (Богдан Д., Сергій С., Саша Т., Настя Т.), виконали завдання з незначною допомогою дорослого.

Узагальнені кількісні результати виконання завдань дітьми и ЕГ та КГ за когнітивним критерієм подано в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13.

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ та КГ за когнітивним критерієм на контрольному етапі дослідження

Група	Високий		Середній		Низький	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	4	28,6	10	71,4	-	-
КГ	3	21,4	9	64,2	2	14,2

Як свідчать дані таблиці, високий рівень сформованості сенсорної культури було виявлено у 28,6% дітей експериментальної і 21,4% контрольної груп; середній рівень за цим критерієм продемонстрували 71,4 % дітей експериментальної та 64,2% дітей контрольної груп; на низькому рівні залишилося 14,2% дітей контрольної групи, дітей із низьким рівнем в експериментальній групі не виявлено.

Результати дослідження за когнітивним критерієм свідчать, що в дітей експериментальної групи значно покращились уявлення про величину, форму, колір величин. У контрольній групі залишилися діти з низьким рівнем сформованості сенсорної культури за когнітивним критерієм.

Отже, проведена нами робота з підвищення рівня сформованості сенсорної культури за когнітивним критерієм виявилася ефективною.

Простежимо, як змінилися показники за емоційно-мотиваційним критерієм. Результати повторного діагностування за даним критерієм подано в таблицях 2.14, 2.15.

Таблиця 2.14

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ за емоційно-мотиваційним критерієм (у балах) (контрольний етап дослідження)

№ п\п	П.І. дитини	Бесіда «З якими іграшками тобі подобається грати?»	Спостереження за дитиною під час ігрової діяльності			Кількість балів	Рівні сформованості
			колір	величина	форма		
1	Борис Д.	1	1	1	1	4	Н
2	Олена Є.	3	3	2	3	11	В
3	Катя Ж.	2	1	1	1	5	С
4	Злата М.	2	2	2	2	8	С
5	Анна Л.	3	3	2	3	11	В
6	Таня П.	2	2	2	1	7	С
7	Маша Т.	3	3	2	3	11	В
8	Ніна С.	2	2	2	2	8	С
9	Настя Т.	3	3	2	3	11	В
10	Андрій У.	2	2	2	2	8	С
11	Сергій С.	3	3	2	3	11	В
12	Вова К.	2	2	2	2	8	С
13	Андрій П.	2	2	2	2	8	С
14	Саша Т.	2	2	2	2	8	С

Таблиця 2.15

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей КГ за емоційно-мотиваційним критерієм (у балах) (контрольний етап дослідження)

№ п\п	П.І. дитини	Бесіда «З якими іграшками тобі подобається грати?»	Спостереження за дитиною під час ігрової діяльності			Кількість балів	Рівні сформованості
			колір	величина	форма		
1	Влада З.	1	1	1	1	4	Н
2	Арсеній Є.	3	3	2	2	10	В

3	Стас К.	2	2	2	2	8	С
4	Марк К.	2	6	1	2	7	С
5	Віталій К.	3	2	2	2	9	В
6	Міла К.	1	1	1	1	4	Н
7	Вітя М.	2	1	1	1	5	С
8	Єгор О.	2	2	1	2	7	С
9	Світлана П.	2	2	1	1	6	С
10	Валя Р.	2	1	1	1	5	С
11	Мілана С.	2	1	1	1	5	С
12	Саша С.	1	1	1	1	4	Н
13	Мирослава Ф.	2	1	1	1	5	С
14	Кіра Х.	2	1	1	1	5	С

Проаналізуємо результати. Під час бесіди «З якими іграшками тобі подобається грати?» ми дізналися, як змінився інтерес дітей до дій з іграшками різної форми, величини і кольору. Відповіді дітей показали, що 80% дітей експериментальної групи з цікавістю обстежують як великі, так середні, і маленькі іграшки. Діти ж контрольної групи також надають перевагу іграшкам невеликих розмірів. Дітей обох груп приваблюють яскраві іграшки. Їх інтерес значно зростає, якщо іграшка рухається або грає веселу мелодію. Дівчат цікавлять ляльки, хлопчиків – різні заводні машинки, конструктори. Свою зацікавленість хлопчики пояснюють тим, що з конструктора можна побудувати багато інших цікавих речей: гараж для машинки, огорожу для паркана, вежу тощо.

Отже, у ході бесіди з'ясували, що інтерес дітей експериментальної групи до дій з іграшками різної величини, форми і кольору зріс на 21,5% (від 50% до 77,5%), діти ж контрольної групи надають перевагу іграшкам середніх розмірів, яскравих за кольором і бажано округлої форми (64,3%).

За допомогою спостереження за дітьми під час ігрової діяльності ми виявили, як змінилися в них переживання позитивних емоцій під час дії з предметами різного кольору, форми, величини. Спостерігаючи за дітьми

експериментальної групи під час їх ігрової діяльності, ми помітили, що інтерес дітей до обстеження іграшок значно підвищився. Дітей цікавили майже всі іграшки із зони сенсорного розвитку. Діти з інтересом обстежували український одяг ляльки, будинок для Колобка. Їх цікавило: з чого зроблені пірамідки і чому рухаються іграшки. Граючись з мотрійками Настя Т., Маша Т. із задоволенням розбирали їх, щоб дібратися до найменшої мотрійки, з цікавістю вони експериментували по-різному, збираючи пірамідку: чергували кольори кілець, розміри, потім дивились, яка пірамідка краще виглядає. Кожне нове відкриття для себе діти супроводжували яскравими позитивними емоціями: сміялися, плескали в долоні, хвалилися один перед одним. Таких яскравих емоцій ми не спостерігали в дітей контрольної групи. Вони мовчки грали з іграшками, іноді об'єднувалися в пари, особливо, коли щось конструювали. У процесі конструювання діти ЕГ використовували геометричні фігури різної форми, діти ж КГ в основному використовували фігури прямокутної або квадратної форм (будували огорожі, паркани).

Отже, спостереження за дітьми в ігровій діяльності засвідчило, що в дітей експериментальної групи відбулися позитивні зміни під час обстеження іграшок: у них зріс інтерес до обстеження іграшок різної величини, кольору, форми. Під час обстеження вони яскраво виражали свої емоції сміхом, радісним обличчям, плесканням у долоньки. В дітей контрольної групи таких змін ми майже не спостерігали.

Узагальнені кількісні результати виконання дітьми завдань за емоційно-мотиваційним критерієм подано у таблиці 2.16.

Таблиця 2.16

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ та КГ за емоційно-мотиваційним критерієм на контрольному етапі дослідження

Група	Високий		Середній		Низький	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%

ЕГ	5	35,7	8	57,1	1	7,1
КГ	2	14,2	9	64,3	3	21,5

Як видно з таблиці 2.17. високий рівень сформованості сенсорної культури в дітей 3-го року життя в дітей експериментальної групи зріс до 35,7%, середній зріс до 57,1%, низький зменшився до 7,1%. У дітей контрольної групи відбулися лише несуттєві зміни.

Отже, в дітей експериментальної групи значно підвищився високий рівень сформованості сенсорної культури за емоційно-мотиваційним критерієм, що свідчить про ефективність проведеної нами роботи в цьому напрямку.

Простежимо, як змінилися рівні сформованості сенсорної культури за практично-діяльнісним критерієм. Результати повторного діагностування подано в таблицях 2.17, 2.18.

Таблиця 2.17

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ за практично-діяльнісним критерієм (у балах) (контрольний етап дослідження)

№ п/п	П.І. дитини	Дидактична гра «Обери доріжку»	Дидактична гра «Двері до будиночка Колобка»	Дидактична гра «Пригости Зайчика»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Борис Д.	1	1	2	4	С
2	Олена Є.	2	2	2	6	С
3	Катя Ж.	2	2	2	6	С
4	Злата М.	2	2	2	6	С
5	Анна Л.	2	2	3	7	В
6	Таня П.	2	2	2	6	С
7	Маша Т.	1	2	2	5	С
8	Ніна С.	2	2	1	5	С
9	Настя Т.	3	2	3	8	В
10	Андрій У.	1	1	1	3	Н
11	Сергій С.	3	2	2	7	В

12	Вова К.	2	2	2	6	С
13	Андрій П.	2	1	1	4	С
14	Саша Т.	2	2	2	6	С

Таблиця 2.18

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей КГ за практично-діяльнісним критерієм (у балах) (контрольний етап дослідження)

№ п\п	П.І. дитини	Дидактична гра «Обери доріжку»	Дидактична гра «Двері до будиночка Колобка»	Дидактична гра «Пригости Зайчика»	Кількість балів	Рівні сформованості
1	Влада З.	3	3	3	9	В
2	Арсеній Є.	2	2	2	6	С
3	Стас К.	1	2	3	6	С
4	Марк К.	2	2	2	6	С
5	Віталій К.	1	2	3	6	С
6	Міла К.	2	2	2	6	С
7	Вітя М.	1	2	3	6	С
8	Єгор О.	1	1	1	3	Н
9	Світлана П.	2	2	2	6	С
10	Валя Р.	3	3	3	9	В
11	Мілана С.	2	2	2	6	С
12	Саша С.	1	1	1	3	Н
13	Мирослава Ф.	2	2	2	6	С
14	Кіра Х.	1	1	1	3	Н

Проаналізуємо отримані результати. За допомогою дидактичної гри «Обери доріжку» ми виявили, як змінилися вміння дітей співвідносити за кольором та формою знайомі їм предмети. На контрольному етапі дослідження діти експериментальної групи краще виконали завдання, ніж діти контрольної групи. Більшість дітей (57,1%) вибрали червоні або жовті смужки і швидко знайшли відповідний за кольором і розміром круг. 35,7% дітей ЕГ виконали завдання з другої спроби. Діти КГ відшукали круг відповідного кольору

швидко, а ось за розміром відразу в них не вийшло знайти, вони двічі, а дехто і навіть тричі прикладали круги до отвору, щоб упевнитися в правильності обраної фігури.

Отже, контрольний етап експерименту засвідчив позитивні зміни, що відбулися в продемонстрованих уміннях дітей співвідносити за кольором та формою знайомі їм предмети. Високий рівень сформованості даних умінь у дітей ЕГ підвищився на 21,5%, у дітей КГ – на 7,1%.

За допомогою дидактичної гри «Двері до будиночка Колобка» ми виявили зміни, що відбулися в уміннях дітей розрізняти предмети за формою і кольором. Діти будували будиночок для Колобка з елементів конструктора прямокутної, круглої, трикутної форм, причому двері і віконечко повинні були зробити одним кольором. Кількість дітей ЕГ, які самостійно виконали завдання, збільшилася на 21,5% порівняно з констатувальним етапом дослідження. Труднощі виникли лише у 1 дитини (7,1%) – Богдана Д., який не зміг підібрати двері потрібного розміру навіть з третьої спроби. Решта дітей виконали завдання із незначною допомогою дорослого. Отже, вміння дітей ЕГ розрізняти предмети за формою і кольором покращилися на 21,5% порівняно з констатувальним етапом дослідження, в дітей ЕГ покращення даних умінь відбулося лише на 7,1%. Уміння дітей розрізняти предмети за формою і кольором в основному залишилися на середньому рівні.

Для виявлення змін у сформованих уміннях дітей розрізняти предмети за величиною ми повторно використали дидактичну гру «Пригости Зайчика». Діти спочатку пограли з Зайчиком, виразили при цьому позитивні емоції, потім почали допомагати Зайчику збирати велику і маленьку моркву у відерця.

Виконання цього завдання показало, що вміння дітей ЕГ розрізняти предмети за величиною покращилися на 35,7%, у дітей КГ – на 21,5% порівняно з констатувальним етапом. Діти ЕГ впевнено брали велику моркву і клали її у велике відерце, а маленьку моркву клали у маленьке відерце. Лише 21,5% дітей ЕГ на мить замислилися про те, в яке відерце покласти взятую моркву, але зорієнтувалися правильно. При виконанні завдання 35,7% дітей КГ

були неухважні, часто помилково клали маленьку моркву у велике відерце. Після запитання: «Будь уважніше, в яке відерце треба покласти моркву, яку ти тримаєш у руках?» діти робили правильний вибір, але пояснити його могли не завжди.

Отже, вміння дітей ЕГ розрізнити предмети за величиною значно покращилися порівняно з констатувальним етапом, але в обох групах залишилися на середньому рівні: знаходяться на середньому рівні (71,4% дітей ЕГ та 64,2% дітей КГ).

Узагальнені кількісні результати виконання дітьми трьох завдань за практично-діяльним критерієм на контрольному етапі дослідження подано у таблиці 2.19.

Таблиця 2.19

Рівні сформованості сенсорної культури в дітей ЕГ та КГ за практично-діяльним критерієм на контрольному етапі дослідження

Група	Високий		Середній		Низький	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	3	21,4	10	71,4	1	7,1
КГ	2	14,2	9	64,2	3	21,4

Як видно з таблиці 2.20., високого рівня сформованості сенсорної культури за практично-діяльним критерієм досягли 21,4 % дітей експериментальної та 14,2 % дітей контрольної груп; на середньому рівні перебуває 71,4% дітей експериментальної та 64,2% дітей контрольної груп; на низькому рівні залишилося 7,1% дітей експериментальної та 21,4% дітей контрольної груп.

Простежимо динаміку змін, що відбулися у дітей ЕГ та КГ за час проведення експерименту 2.20.

Таблиця 2.20

Динаміка рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя за результатами констатувального та контрольного етапів експерименту (у %)

Група	Рівні сформованості сенсорної культури %						Критерії
	Високий		Середній		Низький		
	конс	контр	конс	контр	конс	контр	
ЕГ	14,3	28,6	50,0	71,4	35,7	0	Когнітивний
	7,1	35,7	57,2	57,2	35,7	7,1	Емоційно-мотиваційний
	7,1	21,4	50	71,4	42,9	7,1	Практично-діяльнісний
	9,5	28,6	53,5	66,7	38,1	4,7	Середній рівень сформованості сенсорної культури (%)
КГ	21,4	21,4	57,1	64,2	21,5	14,2	Когнітивний
	14,2	14,2	64,3	57,2	21,5	14,2	Емоційно-мотиваційний
	14,2	14,2	57,2	64,2	28,6	21,5	Практично-діяльнісний
	16,6	16,6	59,5	61,9	23,9	16,6	Середній рівень сформованості сенсорної культури (%)

Як бачимо з таблиці 2.20, кількісні зміни рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя наявні як в експериментальній, так і в контрольній групах. Водночас позитивна динаміка зростання цих рівнів є суттєвою лише в експериментальній групі.

У дітей експериментальної групи відбулися суттєві зміни в рівнях сформованості сенсорної культури за когнітивним критерієм: високий рівень підвищився на 14,3%, середній – на 21,4%, низький рівень зменшився на 35,7%. У дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: високий рівень залишився на попередньому рівні, середній рівень збільшився на 7,1%, низький рівень відповідно зменшився на 7,1%. Отже, проведена нами робота з підвищення рівня сформованості сенсорної культури за когнітивним критерієм виявилася ефективною.

Щодо динаміки змін за емоційно-мотиваційним критерієм можемо констатувати: кількість дітей ЕГ, віднесених до високого рівня, збільшилася на 21,5%, КГ – залишилася на попередньому рівні – 14,2%; кількість дітей, віднесених до середнього рівня, залишилася без змін в обох групах (57,1% – ЕГ, 64,3% – КГ); дітей ЕГ, віднесених до низького рівня, зменшилося на 21,5%, дітей КГ залишилася на попередньому рівні – 21,5%.

Щодо змін, що відбулася у рівнях сформованості сенсорної культури в дітей експериментальної та контрольної груп за практично-діяльнісним критерієм можемо зазначити: кількість дітей з високим рівнем підвищилась від 7,1% до 21,4%, тобто на 14,3%, середнього рівня збільшилася на 21,4%, порівняно з констатувальним етапом, з низьким рівнем зменшилася на 35,8%. У дітей контрольної групи відбулися несуттєві зміни: кількість дітей, які продемонстрували високий рівень сформованості сенсорної культури за даним критерієм, залишилася на попередньому рівні, середнього рівня збільшилася на 7,1%, відповідно низького рівня зменшилася на 7,1%.

Отже, проведені контрольні зрізи підтвердили ефективність розробленої нами системи роботи щодо формування сенсорної культури у процесі ігор-занять в дітей експериментальної групи, адже відбулися значні зміни за всіма критеріями від 13,2% до 35,8%, у дітей КГ покращення відбулися від 0% до 7,3%.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Для виявлення рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя нами був проведений педагогічний експеримент, який складався з трьох етапів: констатувального, формувального, контрольного. В експерименті взяло участь 28 дітей молодших груп Липоводолинського ЗДО «Веселка» та їх вихователі.

На констатувальному етапі дослідження з метою вивчення рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя було визначено критерії та схарактеризовано показники: *когнітивний критерій з показники*: уявлення дітей про колір предметів; уявлення про форму предметів; уявлення про величину предметів; *емоційно-мотиваційний критерій з показники*: інтерес до дій з іграшками різної форми, величини і кольору; переживання позитивних емоцій під час гри з предметами різного кольору, форми, величини; *практично-діяльнісний критерій з показники*: вміння дітей співвідносити за кольором та формою знайомі їм предмети; вміння дітей розрізняти предмети за формою, кольором, величиною.

На основі визначених критеріїв і показників було визначено рівні сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя: високий, середній і низький.

До кожного з критеріїв нами було дібрано низку експериментальних завдань.

Дослідження, проведене на констатувальному етапі, показало, що за всіма критеріями сформованість сенсорної культури в дітей експериментальної та контрольної груп переважно знаходиться на середньому рівні: від 50% до 71,4% – у дітей експериментальної груп та від 57,2% до 64,3% – у дітей контрольної груп.

Відповідно до теоретичних засад і принципів організації і побудови експериментального дослідження нами було розроблено систему роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя у процесі ігор-занять. Робота з формування сенсорної культури була організована відповідно

до таких педагогічних умов: урахування рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя; проведення ігор-занять у системі; закріплення отриманих знань і вмінь під час ігор-занять в ігровій, трудовій і самостійній діяльності.

Для підвищення рівнів сформованості сенсорної культури був складений план роботи, який передбачав заняття-ігри з формування в дітей експериментальної групи уявлень про розмір, форму, колір предметів; на формування вміння дітей співвідносити предмети за розміром, формою, за розміром і кольором, вміння групувати за певною сенсорною властивістю. Робота з формування сенсорної культури проводилася на заняттях з сенсорно-розвитку, малювання, ліплення тощо. Отримані знання з дітьми закріплювали в ігровій, трудовій, самостійній діяльності.

Ефективність запропонованої системи роботи визначали у процесі проведення контрольного зрізу із формування сенсорної культури в дітей третього року життя. Було встановлено позитивну тенденцію зростання кількості дітей на високому і середньому рівнях сформованості сенсорної культури в дітей експериментальної групи та зменшення на низькому рівні.

Зокрема, під час прикінцевого зрізу в експериментальній групі із високим рівнем сформованості сенсорної культури було виявлено 28,6% дітей (на констатувальному – 9,5%); середній рівень продемонстрували 66,7% (на констатувальному – 53,5%) дошкільників; на низькому рівні залишилося 4,7 % (на констатувальному – 38,1%) дошкільників.

Водночас у контрольній групі дітей третього року життя з високим рівнем сформованості сенсорної культури було зафіксовано 16,6% (на констатувальному – 16,6%); середній рівень продемонстрували 61,9% дошкільників (на констатувальному – 59,5%); на низькому рівні залишилося 16,6% (на констатувальному – 23,9%) дітей.

Отже, одержані експериментальні дані підтвердили ефективність розробленої експериментальної роботи з формування сенсорної культури в дітей третього року життя.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИХОВАТЕЛЯМ

З метою формування сенсорної культури в 3-го року життя в процесі ігор-занять рекомендуємо:

1. Ураховувати наявні рівні сформованості сенсорної культури в дітей 3-го року життя

2. Дотримуватися принципів формування сенсорної культури: систематичності і послідовності: спочатку емоційно налаштувати дітей на обстеження предметів, потім сформувати в них уявлення про величину, форму і в останню чергу про колір предметів. Далі ускладнювати завдання: формувати в дітей вміння співвідносити предмети за розміром, величиною, розміром і кольором, учити дітей групувати предмети відповідно до певної властивості.

3. Організовувати різні види дитячої діяльності в процесі проведення ігор-занять: ігрову, образотворчу, трудову, самостійну.

4. Використовувати в процесі сенсорного виховання дітей 3-го року життя наступні методичні прийоми: наочно-дійовий показ, словесні пояснення, словесні речення, виконання доручень, багаторазове виконання вправи (якщо дитині важко буде виконати дію, візьміть руку дитини у свою і виконуйте дію).

5. Використовувати діагностичний матеріал, поданий у додатках В, Д, Е для виявлення рівнів сформованості сенсорної культури в дітей 3-го року життя.

6. Використовувати ігри-заняття, подані у додатках К – С, з метою формування сенсорної культури в дітей 3-го року життя.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши теоретичні джерела і виконавши експериментальне дослідження ми дійшли до наступних висновків:

1. З'ясовано сутність поняття «сенсорний розвиток» дитини – це розвиток її відчуттів і сприймання, формування уявлень про властивості предметів (форму, колір, розмір, положення у просторі тощо). Завдяки сенсорному розвитку формується особистість дитини. Сенсорний розвиток здійснюється у процесі сенсорного виховання – розвитку сприйняття та виховання в дитині системного уявлення про зовнішні властивості предметів: їх форму, колір, величину, розташування у просторі, запах, смак тощо. Метою сенсорного виховання є формування в дитини сенсорної культури – засвоєння дитиною загальноприйнятих суспільством уявлень про колір, форму та інші властивості предметів.

2. Окреслено особливості формування сенсорної культури в процесі ігор занять: під час гри-заняття діти засвоюють доступні сенсорні знання, в них виробляються вміння розрізняти предмети за величиною, формою, кольором, удосконалюються психічні процеси сприймання, уяви, мислення, мовлення. Для ефективного формування сенсорної культури доцільно використовувати будівельно-конструктивні ігри, ігри-заняття з сенсорною коробкою, дидактичний посібник «Сенсорний куб».

3. З метою виявлення рівнів сформованості сенсорної культури в дітей третього року життя було визначено критерії та показники: *когнітивний критерій з показники*: уявлення дітей про колір предметів; уявлення про форму предметів; уявлення про величину предметів; *емоційно-мотиваційний критерій з показники*: інтерес до дій з іграшками різної форми, величини і кольору; переживання позитивних емоцій під час гри з предметами різного кольору, форми, величини; *практично-діяльнісний критерій з показники*: вміння дітей співвідносити за кольором та формою знайомі їм предмети; вміння дітей розрізняти предмети за формою, кольором, величиною.

На основі зазначених критеріїв та показників було визначено три рівні сформованості сенсорної культури в дітей 3-го року життя: високий, середній та низький.

До кожного з критеріїв було дібрано низку експериментальних завдань. Так, з метою виявлення уявлення дітей про колір предметів, форму предметів; величину предметів ми використали ігри «Назви, якого кольору», «Назви фігуру», «Великий і маленький». З метою виявлення інтересу до дій з іграшками різної форми, величини і кольору; переживання позитивних емоцій під час гри з предметами різного кольору, форми, величини ми спостерігали за дітьми під час ігрової діяльності, провели з ними бесіду «З якими іграшками тобі подобається грати?». З метою виявлення вміння дітей розрізняти предмети за кольором, формою, величиною ми організували ігри «Обери доріжку», «Двері до будиночка Колобка», «Пригости Зайчика». Дослідження, проведене на констатувальному етапі, показало, що за всіма критеріями сформованість сенсорної культури в дітей експериментальної та контрольної груп переважно знаходиться на середньому рівні: від 50% до 71,4% – у дітей експериментальної групи та від 57,2% до 64,3% – у дітей контрольної групи.

5. Для підвищення рівнів сформованості сенсорної культури в дітей 3-го року життя нами був проведений формувальний етап дослідження з дітьми експериментальної групи, який передбачав проведення ігор-занять з дотриманням умов послідовності і системності. Для формування знань про сенсорні властивості предметів і перцептивних умінь у дітей 3-го року життя в процесі ігор-занять нами був складений план роботи з використанням ігор-занять.

Нами були проведені такі ігри-заняття: «Будиночок для ляльки» (з елементами конструювання), «Подорож до казкового лісу», «Знайди будиночок», «Сонечко і ялинка», «Ми пофантазуємо – будівлю добудуємо», «Подорож до лісу», «Пригости зайчика», «Групування предметів за кольором», «Зайчєня», «Я почну, а ти продовжуй», «Оладки для ведмедика та Марійки» (з елементами ліплення), «Склади пірамідку», «Великі та маленькі овочі».

Під час проведення ігор-занять ми використовували з дітьми різні види діяльності: ігрову діяльність, аплікацію, малювання, ліплення.

б. Контрольний етап дослідження підтвердив ефективність проведеної роботи з формування сенсорної культури в дітей 3-го року життя: за час проведення контрольного етапу експерименту в дітей ЕГ за всіма критеріями збільшення відбулося від 7,1% до 35,8%, у дітей КГ зміни не суттєві (від 0% до 7,1%).

Отже, гіпотеза підтверджена, мета досягнута, завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтхауз Д. Колір, форма, кількість: досвід роботи з розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку / Укр. пер. з нім. В. В. Юршайкіна. К. : Просвіта, 2004. 64 с.
2. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників. К. : Томіріс, 2001. 112 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богінч та інші. К. : Видавництво, 2012. 26 с.
4. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». К., Світич, 2008.
5. Барташнікова І. А. Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті у дітей : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 56 с.
6. Бауер Т. Психічний розвиток немовляти / Пер.з англ.А. Б.Леонової. Х. : Основа, 2009.319 с.
7. Борисова О., Тур М. Вплив ігрового середовища на формування творчої особистості дошкільника. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія. 2013. Вип. 28(1). С. 38–42.
8. Венгер Л. А. Виховання сенсорної культури дитини від народження до 6 років. К. : Просвіта, 2005.144 с.
9. Венгер Н. Б. Об усвоении ребенком систематизации внешних свойств предметов. *Вопросы психологии*, 2000. № 4. С. 77–86.
10. Виноградова Н. Ф., Куликова Т. А. Діти, дорослі і світ навколо. Х. : Основа, 2007. 112 с.
11. Виховання і навчання дітей 3-го року життя : Кн. для вихователя дит. садка / Т. М. Фонарьов, С. Л. Новосьолова, Л. І. Каплан. Л. : Наука, 1996. 176 с.
12. Гербова В. В., Казакова Р. Г., Кононова І. М. Виховання та розвиток дітей 3-го року життя : посібник для вихователя дит. саду. Х. : Основа, 2000. 224 с.

13. Виготський Л. С. Педагогічна психологія. К. : Педагогіка, 1991. 480 с.
14. Галанова Т. В. Розвиваючі ігри з малюками до 3-х років : Популярне посібник для батьків і педагогів. Л. : Академія розвитку, 2006. 240 с.
15. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2012. 187 с.
16. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років / В. О. Огнев'юк, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та інші. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. 304 с.
17. Дорошенко З. П. Сенсомоторний розвиток дитини раннього дошкільного віку : теорія і практика. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2007. С. 142–157.
18. Эльконин Д. Б. Психологія ігри. М. : Владос, 1999. 359 с.
19. Закон України «Про дошкільну освіту». К. : Редакція журналу «Дошкільне виховання», 2001. 55 с.
20. Зворигіна Є. В. Дидактичні ігри і заняття з дітьми 3-го року життя : посібник для вихователя. К. : Освіта, 1995. 144 с.
21. Калуська Л. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей 3-го року життя «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 90 с.
22. Кашук Н. Сутність сенсорного розвитку дитини 3-го року життя. URL : www.ird.npu.edu.ua/files/kashuk_2.pdf (дата звернення: 20.03.2020).
23. Козлова С. А. Дошкільна педагогіка : посібник для студ. середовищ. пед. навч. закладів. Харків, 2013. 198 с.
24. Кривоніс М. Л. Сенсорний розвиток: з досвіду роботи. Х. : Видавництво «Ранок», 2012. 256 с.
25. Кривоніс М. Л., Дроботій О. Л., Ачкасова В. М. Сенсорний розвиток дошкільнят 3-4 роки. Х. : Видавництво «Ранок», 2012. 240 с.
26. Крутецкий В. А. Психологія: навч. для учнів пед. училищ. вид. 2-е, перероб. і доп. К. : Просвещение, 1986. 336 с.
27. Лобода С. Сенсорні дидактичні ігри. *Дошкільне виховання*. 2007. № 10. С. 12-18.

28. Лохвицька Л. В. Концептуальні засади проектування розвивального предметного середовища в дошкільних навчальних закладах. *Педагогічна теорія і практика*: Зб. наук. пр. Київського Міжнародного Університету. 2010. С. 159–169.
29. Максименко С. Д. Загальна психологія. Підручник. Вінниця : Нова Книга, 2006. 688 с.
30. Малікова Ю. В. Сенсорне виховання у спадщині видатних педагогів минулого. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* : зб. наукових праць. Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. № 3–4. С. 151–153.
31. Монтессори М. Значение среды в воспитании. *Частные школы*, № 4, 1995.
32. Мусевич В. С. Феномени сенсорного розвитку дітей : підручник для студ. вузів. К. : Видавничий центр «Академія», 2014. 210 с.
33. Мухіна В. С. Іграшка як засіб психічного розвитку дитини. *Вікова психологія. Дитинство. Отрочтво. Юність*. К. : Академія, 2009. С.211–218.
34. Науменко Т. Діти 3-го року життя та гра. Київ : вид. Бібліотека «Шкільного світу», 2009. 128 с.
35. Олійник Л. М. Формування уявлень про властивості і співвідношення предметів у дітей 3-го року життя: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук: 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». К., 2005. 209 с.
36. Олійник Л. М., Романюк І. А. Я працюю з дитиною. Теорія та практика роботи у першій молодшій групі дошкільного навчального закладу, Миколаїв : ПП «Прінт-Експрес», 2005. 52 с.
37. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. К. : Академвидав, 2008. 432 с.
38. Петриківський первоцвіт. Альбом майбутнього художника. 3-й рік життя / упоряд. : В. І. Купрієнко, Н. О. Міхіна, І. Б. Корінько та ін.. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 120 с.
39. Петриківський первоцвіт : методичний посібник / упоряд. В. І. Купрієнко, Н. О. Міхіна, І. Б. Корінько та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 254 с.

40. Пілюгіна В. А. Сенсорні здібності дитини : Ігри на розвиток сприйняття кольору, форми, величини у дітей 3-го року життя. К. : Просвіта, 1996. 112 с.
41. Пілюгіна Е. Г. Заняття по сенсорному вихованню. К. : Просвіта, 2005. 198 с.
42. Піроженко Т. О., Ладивір С. О., Карабаєва І. І. Розвивальні ігри та вправи для дітей третього-четвертого років життя. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 180 с.
43. Подд'яков М. М. Сенсорне виховання в дитячому садку : посібник для вихователів. К. : Освіта, 2001. 192 с.
44. Половенко О. Л. Заняття по сенсорному вихованню (з дітьми 3-го року життя) : посібник для вихователів ДНЗ. К. : Знання, 2013. 96 с.
45. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / За ред. В. Шапаря. Харків. : Прапор, 2009. 672 с.
46. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. 458 с.
47. Светлова І. Є. Велика книга завдань і вправ для розвитку інтелекту дитини : Сенсорне сприйняття, логічне мислення, дрібна моторика рук, розвиток мови. К. : Країна мрій, 2006. 160 с.
48. Сенсорний розвиток дітей 3-го року життя. URL : championkids.com.ua/.../sensornoye-razvitiye-detey-ranneg. (дата звернення: 18.03.20)
49. Сенсорне виховання дітей дошкільного віку. URL: pedosvita.univer.ck.ua/.../Педагогіка-дошкільна-для-ДО.d. (дата звернення: 21. 03.2020.).
50. Столяренко Л. Д. Основи психології. К. : Фенікс, 2002. 574 с.
51. Сухар В. Пограй зі мною. Розвивальні ігри та вправи для дітей 2-3 року. Харків : Ранок, 2009. 168 с.
52. Сухомлинський В. Думати, мислити, дивуватися. Працюємо за В. Сухомлинським (ранній вік). Київ : вид. Бібліотека «Шкільного світу», 2008, 112 с.
53. Тарасова О. С. Ігрові заняття з дітьми з 3-го року життя. Харків, вид. «Основа», 2014, 159 с.
54. Тарасова О. С. Сенсорний розвиток дітей 3-го року життя. Х. : Основа, 2014. 144 с.

55. Тріщун Н. А. Сенсорний розвиток дітей дошкільного віку. Ржищів, 2013. 44 с.
56. Трикоз С. В. Теоретичні засади сенсорного розвитку дошкільників. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ, 2000. Вип.7. С. 121–125.
57. Формирование восприятия у дошкольника / Под ред. А. В. Запорожца. М. : Просвещение, 1990. 280 с.
58. Шаграева О. А. Детская психология. М. : Гуманит. вид. центр ВЛАДОС, 2001 368 с.
59. Щелованов Н. М. Воспитание детей 3-го года жизни в детских учреждениях. М., 1960. 122 с.
60. Юрченко Н. Ф. Розвивальні ігри з водою та піском. Харків : Основа, 2010, 207 с.
61. Яловська О. О. Пальчики дошкільнят : розвиваємо руку – розвиваємо мозок. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 218 с.

Додаток А

Анкета для вихователів

Мета: з'ясувати стан роботи з формування сенсорної культури в дітей 3-го року життя

Будь ласка, дайте відповіді на запропоновані запитання:

1. Як Ви розумієте поняття «сенсорний розвиток»? _____

2. Як Ви розумієте поняття «сенсорна культура»? _____

3. Які засоби Ви використовуєте з метою виховання сенсорної культури в дітей раннього віку?

4. Які форми роботи з дітьми раннього віку Ви використовуєте з метою виховання сенсорної культури? _____

5. На яких заняттях Ви плануєте роботу з виховання сенсорної культури в дітей 3-го року життя? _____

6. Які методи і прийоми Ви використовуєте з метою виховання сенсорної культури дітей 3-го року життя? _____

7. Яким чином Ви закріплюєте отримані дітьми сенсорні знання?

Дякуємо за співпрацю!

**Перспективний план роботи з формування сенсорної культури в дітей
3-го року в процесі ігор-занять**

Дата	Гра-заняття, назва теми	Програмовий зміст
7.01 1 половина дня	Будиночок для ляльки (з елементами конструювання)	Формувати уявлення дітей про розмір і величину
9.01. 2 половина дня	Гра-заняття «Що роблять мотрійки?».	закріплення уявлень дітей про розмір і величину
14.01 1 половина дня	Гра-заняття «Подорож до казкового лісу»	Вчити дітей порівнювати предмети за розміром, величиною
16.01 1 половина дня	Гра-заняття «Знайди будиночок».	Формування вмінь співвідносити розміри за величиною
16.01 2 половина дня	Самостійна художня діяльність. Малювання ялинок	Закріпити вміння дітей співвідносити розміри за величиною
21.01 1 половина дня	«Будинок»	Формування уявлень про форму предметів, величину «високий» - «низький»
23.01 2 половина дня	Конструювання. Ми пофантазуємо – будівлю добудуємо	Закріпити уявлення дітей про форму величин
30.01 1 половина дня	«Цікава подорож до лісу»	Ознайомити дітей з основними кольорами (жовтий, зелений, червоний)
4.02 2 половина дня	«Кішка Мурка в гостях у малят»	Закріпити в дітей знання про основні кольори. Учити добирати предмети за

		кольором, розуміти, що різні об'єкти можуть бути однакового кольору. Розвивати відчуття кольору.
6.02 2 половина дня	Конструювання. Побудова гаража з воротами (з елементами конструювання)	Закріплення основних кольорів, вміння співвіднесення за розміром
11.02 1 половина дня	Пригости зайчика	Закріпити вміння дітей розрізняти предмети за величиною
13.02 1 половина дня	Зайченя	Закріпити вміння дітей групувати схожі за формою предмети
18.02 2 половина дня	Я почну, а ти продовжуй	Заохочувати дітей групувати предмети за кольором, формою
20.02 2 половина дня	Рослини (з елементами малювання)	Закріплювати уявлення про колір і величину
25.02 1 половина дня	Оладки для ведмедика та Марійки (з елементами ліплення)	Закріплювати уявлення про форму предмету
27.02 1 половина дня	Склади пірамідку	Вчити групувати предмети за величиною і кольором
	«Великі та маленькі овочі»	Вчити розрізняти предмети за величиною, продовжувати формувати елементарні вміння співвідносити предмети, закріплювати назви кольорів, продовжувати вчити розташовувати готові форми на папері.

Додаток В**Тема: Сонечко і ялинка**

Програмовий зміст: вчити дітей правильно використовувати прийоми викладання; закріпити знання дітей про колір, форму та вміння орієнтуватись в просторі, розвивати уяву, творчість дітей; виховувати сенсорну культуру, любов до рідної природи і бажання самостійно виконувати завдання.

Матеріали та обладнання: іграшка – зайчик, іграшкова ялинка, фланелеграф, матеріал для індивідуальної аплікації: аркуш паперу, сонечко, промінці, ялинка.

I. Вступ. Сюрпризний – Добрий день, діти. Зараз я вам загадаю загадку:

момент	Довгі вуха, куций хвіст, Невеликий він на зріст, На городі побував, Нам капусту попсував. Довгі ноги скік та скік... Ми погнались – він утік...

(Зайчик)

Діти, хто це ? Так, правильно, це зайчик. І сьогодні він прийшов до нас у гості. Подивіться, в нього насправді ось які довгі вуха і куций маленький хвіст. Вам подобається зайчик? Але подивіться на нього, який він сумний, нерадісний. А все тому, що нема сонечка на вулиці. Давайте нашому зайчику зробимо веселу галявинку і зайчик буде радісний і вдячний нам.

II. Основна частина. Бесіда. Але спочатку треба покликати сонечко.

Давайте покличемо сонечко разом з зайчиком.

Показ дії вихователя.	Вийди, вийди сонечко На дідове полечко, На бабине зіллячко, На наше подвір'ячко, Там дітки граються, Тебе дожидаються.

Ось які ви молодці, сонечко нас почуло і прийшло в нашу кімнату. Сонечко усміхається нам своїми чистими промінцями. Воно пестить людям очі і всі мимоволі посміхаються. Тож усміхніться і ви. Які ви стали гарні, коли посміхнулися.

–А хто мені скаже, якого кольору наше сонечко? (жовтого)

–А на що схоже наше сонечко ?

А тепер ми будемо робити галявинку для нашого зайчика.

–Скажіть, будь ласка, де ми покладемо сонечко – вгорі чи внизу ? (вгорі)

–Ось подивіться, як я викладаю його. Дітки, сонечко нас гріє своїми промінцями. Тепер нам потрібно викласти сонячні промінці, ось так.

–А хто мені хоче допомогти викласти промінці?

А тепер послушайте віршик про наше сонечко:

В небі сонце ласкаве квітне,

Посилає нам світло і тепло,

Усміхається щиро і привітно,

Щоб усе на Землі цвіло.

Подивіться, наше сонечко так гарно гріє, що на галявині з'явилася ялинка.

–Де в нас росте ялинка – вгорі чи внизу ? (внизу)

III. Самостійні дії дітей.

– Діти, вам подобається наша галявинка?

А тепер кожен з вас викладе свою галявинку для зайчика.

Зараз я кожному роздам сонечко.

–Діти, так де ж знаходиться сонечко?

Викладіть, будь ласка, сонечко на своїх листочках. Молодці. А тепер викладіть сонячні промінці. Ось як сонечко гарно світить і гріє. Тож на вашій галявинці виросла і ялинка. Викладіть, будь ласка, ялинку.

–Де виросла ялинка – вгорі чи внизу? (внизу).

IV. Рухлива гра «Сонечко і дощик»

З'явилося сонечко і всі діти вийшли гуляти на галявину. Сонечко світить, всі радіють, зайчик стрибає. Давайте і ми пострибаємо, як зайчики. А

ось пішов дощик і зайчик сховався під ялинкою, всі дітки теж сховалися. А дощик вже скінчився і дітки з зайчиком знов вийшли погуляти на галявину.

Всі радіють, як зайчик стрибає.

–Дітки, як зайчик вухками рухає?

–А як зайчик лапки гріє?

І знов пішов дощик і всі сховалися під ялинку

Так, всі дітки молодці. Зайчик мені щось шепоче. Він сказав, що всі добре виконали своє завдання – йому сподобалось. Але він дуже стомився і йому час вже йти додому. Зайчик хоче ще раз прийти до нас в гості.

–Запросимо його?

Зайчик каже, що прийде. А зараз він каже вам : «До побачення».

Тема: «Наші іграшки чудові»

Програмовий зміст: Продовжувати вчити дітей узагальнювати поняття «іграшки» через дидактичну гру. Вправляти у диференціації кольорів, добирати фігури певного кольору з (двох, трьох, чотирьох) кольорів. Закріпити вміння розрізняти за розміром, а також групувати предмети. Розвивати мовлення, увагу, мислення, дрібну моторику рук, швидку орієнтацію в просторі, вміння діяти за правилами гри. Виховувати дружні стосунки між однолітками під час гри.

Словник: Узагальнююче слово «іграшки», назви геометричних фігур, кольорів, активізувати в мовленні використання прийменників «в», «на», «під».

Обладнання: Іграшковий Зайчик д/г «Картинки з половинок», «М'який конструктор».

Попередня робота: Система ігор – заняття з сенсорного розвитку

Хід заняття:

Вихователь.

Хто це в гості завітав?

Сірий зайчик прискакав!

Зайчик попросив ласкаво:

Друзі, так мені цікаво,

Покажіть мені свій дім,

Що, скажіть, тут є у нім?

Розкажемо? Адже у нас багато різних, цікавих речей.

Що в нас є? (машинки, кубики, пірамідки, ляльки)

Машинки та звірята,

І м'ячиків багато,

Конструктор, кубики, ляльки –

Це все дитячі... (іграшки)

Зараз ви часу не гайте,

Швидко діти, відгадайте,

З якою грає дівчора?

- Її котити, прив'язавши мотузку, перевозити різні вантажі. Що це? Де вона стоїть? (машина, під столом)

- Цю іграшку можна підкидати, прокочувати. Він скаче, скаче, скаче... Що це? Де він лежить? (м'яч, біля стільця)

- У цієї іграшки різнокольорові кільця, вони різні за розміром, їх можна складати і вони повинні бути у певному порядку. Що це? Де воно стоїть? (пірамідка, на столі)

- Її можна одягти, готувати, вкладати спати. Що це? Де вона? (лялька, в ліжку)

Ну що, Зайчику, ти побачив, скільки у нас іграшок?

Зайчик. Дійсно, у нас дуже багато іграшок. А чи так добре ви їх знаєте?

Назвіть іграшки: -у яких є колеса;

-у яких є оченята;

-з яких можна щось побудувати.

Фізкультхвилинка: І хлоп'ята, і дівчата –

Всі стрибають мов зайчата!

А тепер походим трохи,

Як медведик клишоногий!

Застрибаємо, як м'ячик,

І як лиска хитра пройдем!

Крильцями ми помахам,

І як пташки політаєм!

Вихователь. Коли зайчик біг до нас у садок, в нього розсипалися частини картинок. Допоможемо їх скласти? (д/г «Картинки з половинки»)

Діти підходять до столів, на яких лежать картинки із зображенням іграшок (половинка) і додають невивставаючу половинку. (для дітей з більш високим рівнем розвитку – на картках зображені різні зображення іграшок і різні за розміром)

Зайчик дякує дітей за допомогу.

Вихователь. Зайчику у нас є дуже цікава гра. Хочеш, ми навчимо тебе в неї грати? (д/г «М'який конструктор»)

Вихователь пояснює, як грати а гру, робить показ зразка на фланелеграфі. Діти вибирають собі картки.

Питання до дітей:

- Що зображено на картці?
- Який поролон на дотик?
- Якого кольору?
- Якої форми?

Молодці діти! Зайчик, а ти зрозумів. Як грати в цю гру? Давайте нагадаємо, як правильно грати в неї. (якщо дітям складно чітко відповісти, вихователь сам дає пояснення)

Зайчику, тобі подобається грати з дітьми?

У садочку, у маляток,

Гарних іграшок багато:

І великих, і маленьких,

І пухнастих, і м'якеньких

З ними граються малята,

Ніколи їм нудьгувати!

Вихователь підводить підсумок заняттю.

-З чим ми познайомили Зайчика? Як допомогли йому? Чому навчили?

Приходь, Зайчику, до нас ще приводь своїх друзів!

Додаток Г

Дидактичні ігри для виховання основ сенсорної культури в дітей раннього віку

Дидактична гра «Цікава коробка»

Мета: сформувати у дітей уміння визначати предмети на дотик і зіставляти однакові та різні предмети за розміром

Матеріал: коробка з отворами і набір об'ємних геометричних фігур.

Інструкція Подивися, який у мене є будиночок. У ньому живуть різні фігурки, ось вони вийшли погуляти (висипає фігури з коробки і закриває кришку. Дитині надається можливість доторкнутися фігурок руками, подивитися на них). Давай допоможемо повернути фігурки в будиночок, тільки дивись у кожної фігури свої двері і потрапити у будиночок вона може потрапити тільки через свої двері.

Дидактична гра «Назви, де розташовано»

Мета: сформувати вміння дітей показувати і називати розташування предметів у просторі.

Матеріал: картинки з різним розташуванням предметів і об'єктів.

Хід гри: Вихователь показує дитині картинки і задає дитині запитання:

Що розташовано на стільці? У кріслі? Над диваном? Під столом? За столом? Поруч з кріслом? Далі стола?

Які іграшки розташовані вище ведмедика? Нижче його?

Які іграшки стоять на верхній полиці, на нижній? Що розташовано між човником і лялькою?

Дидактична гра «Впізнай чий голос?»

Мета: сформувати вміння дітей розпізнати голоси свійських тварин і звуки у природі.

Матеріал: запис на диску голосів собаки, kota, свині, корови, півня, гуски, звуків дощу, грому, спів птахів.

Хід гри: Вихователь дає дитині прослухати голос тварини або звук у природі, дитина називає кому належить цей голос чи звук.

Дидактична гра «Назви, яка більше»

Мета: сформувати уявлення дітей про розмір предметів

Матеріали: різнокольорові смужки.

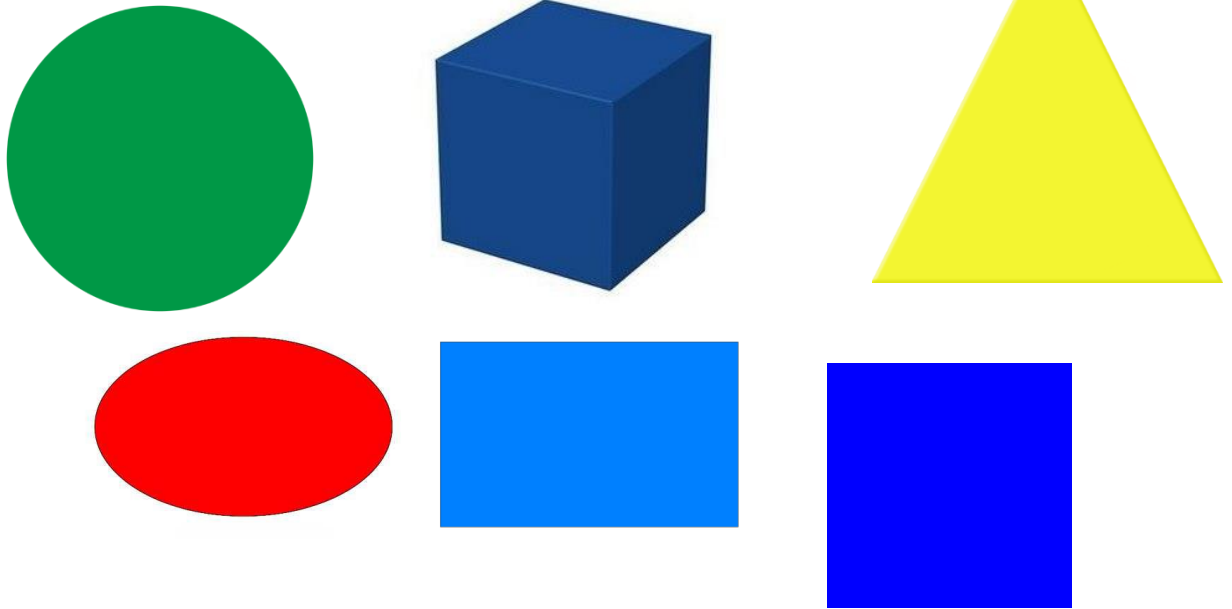
Проведення: вихователь пропонує дитині обрати одну смужку. Потім знайти іншу смужку, яка більше обраної, менше обраної, таку ж саму за величиною. Порівняти смужки, використовуючи слова «більше», «менше», «найбільша», «однакові».

Дидактична гра «Знайди фігуру»

Мета: сформувати уявлення дітей про форму предметів

Матеріал: набір предметів, різних за формою, величиною, кольором.

Проведення: Вихователь показує дитині предмет і запитує «Назви, яку форму має даний предмет?».

Гра «Обери доріжку».

Мета: сформувати вміння малят співвідносити за кольором та формою знайомі їм предмети.

Ігровий матеріал: різнокольорові смужки з вирізаними кругами, різнокольорові круги.

Хід гри: вихователь пропонує дітям обрати смужку. Серед столу ставить тацю з кругами таких же кольорів, які обрали діти на смужках. Дітям необхідно дібрати і покласти у вирізи круги, колір яких збігається з кольором смужки.

Гра «Більший-менший».

Мета: сформувати вміння малят розрізняти предмети за величиною.

Ігровий матеріал: великі та малі різнокольорові квадрати.

Хід гри: діти обирають по одному великому квадрату. Їм необхідно обрати квадрат такого ж кольору, але меншого розміру.

Тема: «Я почну, а ти продовжуй».

Мета: заохочувати дітей групувати предмети за кольором, формою.

Ігровий матеріал: геометричні фігури (великі й малі квадрати та круги).

Хід гри: вихователь пропонує дітям обрати будь-яку геометричну фігуру.

Діти будують спільну доріжку з однакових фігур від зайчика до зайчика, які сидять в різних кінцях столу. Вихователь починає, а діти продовжують викладати доріжку з геометричних фігур.

Гра «Двері до будиночка Колобка».

Мета: сформувати вміння малят добирати предмети за формою і кольором.

Ігровий матеріал: зображення Колобка у будиночку, квадрати різних кольорів.

Хід гри: вихователь пропонує зробити для казкового героя будиночок. І відшукати двері такого кольору, як і віконечко.

Гра «Пригости Зайчика».

Мета: сформувати вміння дітей групувати предмети за величиною.

Ігровий матеріал: іграшковий заєць, велике і маленьке відерце, по п'ять великих і маленьких муляжів морквин на таці.

Хід гри: Вихователь показує зайця, пропонує дітям його розглянути, погладити. Потім каже, що зайчик просить дітей допомогти йому зібрати морквину і показує тацю з морквою, роблячи акцент на те, що морквина велика і маленька. Далі вихователь каже, що велику морквину потрібно класти у велике відро, а маленьку морквину у маленьке відерце. Діти виконують завдання, зайчик дякує їм за допомогу.

Додаток Д

Наочний матеріал для ігор-занять з формування сенсорної культури
в дітей 3-го року життя

Гриб, морквина, абрикос —
Всі вони оранжеві.
Руда білка, рудий лис,
А що помаранчеве?

Кінь гнідий пасеться в полі,
Ведмідь бурий шишки рве.
А коричневі в природі:
Комиш і мавпеня мале.

Глянь, скільки різнокольорових листочків!
Покажи спершу зелені, потім червоні.
Які ще листочки ти бачиш?

Починається злива... Допоможи малюкам підібрати парасольки до своїх дощовиків.

Яким олівцем розфарбована кожна квітка?

Бабуся вив'язала шкарпетки, рукавички і шапочку з ниток різного кольору.

З яких клубочків зв'язаний кожен предмет.

